

Poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien kuulustelutoimenpiteiden vertailu

Poliisiammattikorkeakoulu

Aino Virtanen ja Niko Sairanen

11/2021

TIIVISTELMÄ

Aino Virtanen ja Niko Sairanen: Poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien kuulustelutoimenpiteiden vertailu

Opinnäytetyön muoto: Tutkimuksellinen

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaajat: Ossi Kaario ja Kari Koppanen

Tutkinto: Poliisi (AMK)

Tässä opinnäytetyössä tutkitaan laadullisen tutkimuksen menetelmin poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien kuulustelutoimenpiteiden yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Tutkimus toteutetaan puolistrukturoituna teemahaastatteluna. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, minkälaisia koulutuksellisia valmiuksia eri esitutkintaviranomaiset ovat saaneet kuulusteluiden suorittamista varten, miten kuulusteluihin valmistaudutaan ja miten kuulustelut käytännössä tehdään. Tutkimus toteutetaan julkisena, jotta siitä saatuja tietoja voitaisiin hyödyntää mahdollisimman laajasti esitutkintaviranomaisten ja poliisiopiskelijoiden tulevissa työtehtävissä ja koulutuksen kehittämisessä. Kuulustelutoimenpiteitä on tutkittu jonkin verran poliisien opinnäytetöissä, mutta vertailevaa tutkimusta eri esitutkintaviranomaisten kuulustelutoimenpiteistä ei ollut aiemmin tehty.

Opinnäytetyössä käsiteltäviä kuulustelumenetelmiä tarkastellaan lainsäädännön, tutkimustulosten ja omien kuulusteluoppien näkökulmista. Aiempien kuulustelua käsittelevien tutkimusten perusteella ennakkokäsityksemme oli tutkimusta aloittaessa sellainen, että poliisien kuulusteluosaamisessa on havaittu selkeitä puutteita ja lisäkoulutukselle olisi tarvetta. Toinen huomio aiempiin työkokemuksiin peilaten oli se, että eri esitutkintaviranomaiset noudattavat pitkälti samaa lainsäädäntöä kuulustelujen osalta, mutta käytännön toteutuksissa saattaa olla eroja eri organisaatioiden välillä.

Tehdyn haastattelututkimuksen perusteella poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien kuulustelumenetelmissä on eroja, mutta paljon myös yhtenäisiä käytänteitä. Pääsääntöisesti kaikki esitutkintaviranomaiset noudattivat samoja työskentelytapoja kuulusteluhuoneisiin sijoittumisessa, kuultavalle kerrottavien oikeuksien ja velvollisuuksien ilmoittamisessa ja kuulustelukertomuksen kirjaamisessa. Eroavaisuuksia löytyi koulutustaustoissa, täydennyskoulutuksiin hakeutumisessa, kuulusteluihin valmistautumiseen käytettävissä ajoissa, kuulusteluiden videoinneissa, käytettävissä olevissa kuulustelutiloissa, alkukeskustelun toteutumisessa ja valmistautumisessa mukana olevien henkilöiden osalta.

Sivumäärä: 42

Tarkastuskuukausi ja vuosi: marraskuu 2021

Avainsanat: kuulustelut, kuulustelumenetelmät, esitutkintaviranomainen, poliisikoulutus

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Aiheen valinta ja rajaus	1
1.2 Työn tavoite ja tarkoitus.....	3
1.3 Aiemmat tutkimukset aiheesta	3
1.4 Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä	3
2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA -MENETELMÄT	6
2.1 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	7
3 TUTKIMUKSEN ESITUTKINTAVIRANOMAISET.....	8
3.1 Poliisi.....	8
3.2 Rajavartiolaitos	8
3.3 Puolustusvoimat	9
4 KUULUSTELU	9
4.1 Lainsäädäntö	9
4.2 Lainuudistus taustalla	10
4.3 Esitutkintaviranomaiset kuulustelijoina.....	11
4.4 Kuulustelukoulutus.....	12
4.5 Valmistautuminen	13
4.6 Kuulustelu toimenpiteenä	14
5 TUTKIMUS.....	14
6 TULOKSET	15
7 YHTEENVETO.....	24
7.1 Vertailu.....	24
7.2 Pohdinta.....	32
7.3 Tutkimustulosten analysointi	33
7.4 Mahdolliset jatkotutkimukset	39
8 LÄHTEET	41
Liite 1: Haastattelulomake	43

1 JOHDANTO

Halusimme selvittää, minkälaiset koulutukselliset valmiudet eri esitutkintaviranomaiset ovat saaneet kuulusteluiden suorittamista varten, miten he valmistautuvat kuulusteluihin ja kuinka he käytännössä suorittavat kuulustelut. Valitsimme esitutkintaviranomaisista poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimat, koska poliisi ja Rajavartiolaitos kuuluvat sisäministeriön alaisuuteen ja näin ollen vastaavat valtion sisäisestä turvallisuudesta. Näiden esitutkintaviranomaisten eroavaisuuksien ja yhtäläisyyksien vertailu keskenään kertoo siitä, miten saman ministeriön alaisuudessa olevilla voi olla eroavaisuuksia koulutuksessa. Puolustusvoimat valitsimme sen takia, että meidän tietojemme mukaan puolustusvoimien kuulustelutoimenpiteisiin liittyviä tutkimuksia ei ole tehty esitutkintalain näkökulmasta. Kyseiset esitutkintaviranomaiset tekevät myös yhteistyötä keskenään, joten tutkimuksen tarkoituksena on selvittää eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä kuulustelutoimenpiteiden kesken, esitutkintalakiin peilaten.

Tullin rajasimme tutkimuksestamme pois sen takia, koska valitsimme kolme esitutkintaviranomaista tekevät niin operatiivista kuin maanpuolustuksellista yhteistyötä. Tässä yhteistyössä poliisilla, Rajavartiolaitoksella ja Puolustusvoimilla on keskenään yhteistyötä molempien osa-alueiden osalta. Tullin osalta katsoimme, että maanpuolustuksellinen yhteistyö muiden esitutkintaviranomaisten kanssa on vähäisempää, ja tämän takia arvioimme, että saamme riittävästi tutkimusaineistoa vertailua varten jo valitsimme kolmen esitutkintaviranomaisen osalta.

Aiempiä opinnäytetöitä on tehty kuulustelutoimenpiteistä poliisissa, mutta eri esitutkintaviranomaisten vertailevaa tutkimusta ei ole aikaisemmin tehty. Tämä on osaltaan syynä siihen, että näimme tarvetta tehdä tutkimusta valitsemastamme aiheesta.

Toteutimme opinnäytetyön suunnittelusta alkaen yhdessä. Aloitimme suunnitteluvaiheen syksyllä 2020 ja teimme tutkimuslupahakemukset syksyn aikana. Työ eteni yhteisesti laaditun aikataulun mukaisesti ja haastattelut saatiin sovittua joustavasti vuoden vaihteen molemmille puolille. Kirjoitusprosessissa hyödynsimme lähiopintojen jälkeen etäyhteyksiä ja vasta työn loppuvaiheessa jaoimme joitakin tehtäviä, koska työvuoromme harjoittelun aikana kulkivat eri rytmissä. Opinnäytetyön tekeminen yhdessä oli rikastuttava kokemus ja työ eteni suunnitelman mukaisesti alusta loppuun.

1.1 Aiheen valinta ja rajaus

Viranomaisyhteistyö on aiheena aina kiinnostanut, koska se on tärkeä vaikuttava osatekijä valtion kokonaisturvallisuudessa. Erityisesti kiinnostuksen herätti esitutkintaviranomaisten välinen yhteistyö kuulusteluiden osalta ja se, miten eri esitutkintaviranomaiset hoitavat lakiin kirjatut tehtävänsä

kuulustelutilanteissa. Halusimme selvittää, kuinka paljon kuulustelutoimenpiteissä löytyy eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien välillä, koska opiskellessamme aiheita huomasimme niiden kesken eroavaisuuksia henkilökohtaisten työkokemusten perusteella.

Aiheen valintaan vaikutti myös toisen tutkimuksen tekijän aiempi työkokemus Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien palveluksessa. Tämän myötä hän on saanut koulutusta ja ohjeita esitutkintatoimenpiteiden suorittamisesta. Yksi osa tätä koulutusta on ollut puhuttelun ja kuulustelun suorittaminen. Poliisiammattikorkeakoululla kuulustelutoimenpiteitä opiskellessa uutena asiana nousi esiin se, että aiempaan koulutukseen verrattuna kuulustelukoulutus oli syventävämpää. Kuulustelutoimenpiteissä oli paljon yhtäläisyyksiä, mutta myös eroavaisuuksia, josta heräsi ajatus tutkia asiaa eri esitutkintaviranomaisten kesken tarkemmin.

Rajasimme aiheemme käsittelemään kuulustelutoimenpiteitä, koska esitutkintatoimenpiteiden vertaileminen eri esitutkintaviranomaisten kesken olisi ollut laajuudessaan niin iso kokonaisuus, että tiedon käsitteleminen ja koostaminen olisi muuttunut hyvin haasteelliseksi. Kuulustelutoimenpiteet ovat laajassa kokonaisuudessa osana esitutkintaa ja rikosten taktista tutkintaa.

Esitutkinta on yhtenä osana rikosprosessia. Esitutkinta tehdään syyteharkinnan toimittamiseksi, jonka lisäksi esitutkinta suoritetaan mahdollista tulevaa oikeudenkäyntiä varten. Esitutkinnassa asiat valmistellaan siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen saadaan suoritettua asianmukaisesti. Asianosaisten etujen lisäksi esitutkinta valmistellaan siten, että todistelu voidaan pääkäsittelyssä suorittaa yhdellä kertaa, tai sitten on mahdollista hoitaa asian käsittely kirjallisessa menettelyssä. (Rantaeskola 2019, 158.)

Esitutkintalain uudistus vuonna 2014 on tuonut viranomaisille uusia velvoitteita kuulusteluiden osalta ja sen myötä kuultavien oikeuksiin ja velvollisuuksiin on jouduttu kiinnittämään enemmän huomiota. Niiden ilmoittaminen niin suullisesti kuin kirjallisesti kuultavalle on kirjattava kuulustelun alussa ennen varsinaisen kuulustelun aloitusta. Käytännössä oikeuksien ja velvollisuuksien ilmoittamisessa on kuitenkin ilmennyt eroja, joita Tiina Paajanen on tutkinut opinnäytetyössään (Paajanen 2018) Mäkelän kuulustelumallin käyttö Helsingin poliisilaitoksella. Paajasen tekemän tutkimuksen mukaan poliisien kuulusteluosaamisessa on selkeitä puutteita ja lisäkoulutukselle olisi tarvetta. Kuulusteluopintojen yhteydessä ja Paajasen opinnäytetyön löytämisen jälkeen heräsi kiinnostuksemme tutkia, kuinka eri esitutkintaviranomaiset käytännössä ilmoittavat nämä esitutkintalakiin kirjatut oikeudet ja velvollisuudet kuulusteltaville ja onko ilmoitustavoissa eroja.

Päätimme tehdä opinnäytetyöstä julkisen, jotta siitä saatavat tiedot olisivat mahdollisimman hyvin hyödynnettävissä esitutkintaviranomaisten kesken ja myös siksi, että poliisiopiskelijat voisivat

hyödyntää tietoa tulevissa työtehtävissään, joissa on mukana muita viranomaisia. Isossa kokonaisuudessa tavoitteena on, että opinnäytetyön valmistuttua poliisin lisäksi myös Rajavartiolaitos ja Puolustusvoimat voisivat hyödyntää opinnäytetyö tutkimustuloksia omissa työtehtävissään sekä koulutuksen kehittämisessä.

1.2 Työn tavoite ja tarkoitus

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on vertailla poliisin, Rajavartiolaitoksen, Puolustusvoimien kuulustelumenetelmiä. Tavoitteena on saada mahdollisimman tarkkaa tietoa kuulustelumenetelmien eroavaisuuksista ja yhtäläisyyksiä. Pyrimme selvittämään nämä sen takia, että koulutusta olisi mahdollista yhtenäistää näiden viranomaisten kesken. Koulutusmenetelmien yhtenäistämisen taustalla on ajatus siitä, että saisimme viranomaisyhteistyöhön lisää työkaluja, ja menetelmät olisivat samat poliisilla, Rajavartiolaitoksella ja Puolustusvoimilla. Tämän lisäksi opinnäytetyömme tarkoituksena on antaa tietoa poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien kuulustelutoimenpiteiden nykytilasta ja näiden toteuttamisesta. Tavoitteena on helpottaa kyseisten viranomaisten kuulustelumenetelmien kehittämistä.

1.3 Aiemmat tutkimukset aiheesta

Opinnäytetyön tutkimus on tarpeellinen, koska omien tietojemme mukaan vastaavaa vertailevaa tutkimusta eri viranomaisten kuulustelumenetelmien välillä ei ole aiemmin tehty. Yleisesti kuulustelua käsittelevää kotimaassa kerättyä tutkimusaineistoa löytyy vähän ja olemassa olevaa kirjallista kuulusteluaineistoa on julkaistu viimeksi 1990-luvun lopulla. Kansainvälisen tutkimustiedon hyödynnettävyys on myös ongelmallista, ottaen huomioon erot eri maiden oikeusjärjestelmissä ja kuulustelua koskeissa laeissa.

1.4 Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä

Esitutkinta

Rikoksen selvittäminen alkaa esitutkinnasta ja sen suorittaa esitutkintaviranomainen, yleensä poliisi. Esitutkinta toimitetaan esitutkintalain mukaisesti selvittämällä mitä on tapahtunut, epäiltyyn rikokseen liittyvät asianosaiset ja olosuhteet, täyttääkö teko rikoksen tunnusmerkistön ja voidaanko joku saattaa rikosoikeudelliseen vastuuseen teosta. (Helminen ym. 2020, 304). Esitutkinnan avulla hankitaan todistusaineistoa, jonka jälkeen asia siirtyy syyttäjälle syyteharkintaan.

Poliisi toimittaa esitutkintalain (ETL,805/2011) 2 luvun 1 § mukaan esitutkinnan, jollei toisin ole säädetty. Muut esitutkintaviranomaiset ovat erityisiä esitutkintaviranomaisia, joiden toimivalta perustuu erityissäännöksiin. Poliisin suorittamaa esitutkintaa ohjaa esitutkintalain lisäksi poliisilaki (PoIL,872/2011). Rajavartiolaitoksen suorittamaa esitutkintaa

säätölee laki rikostorjunnasta rajavartiolaitoksessa (108/2018) ja Puolustusvoimien toimittamaa esitutkintaa laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa (255/2014). Kaikkien esitutkintaviranomaisten toimintaa esitutkinnassa ohjaa myös rikoslaki (RL, 39/1889), pakkokeinolaki (PKL, 806/2011), sekä Valtioneuvoston asetus esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta (EPSA 122/2014).

Esitutkintaviranomainen

Esitutkintaviranomaisina toimivat poliisi, rajavartio-, sotilas- ja tulliviranomaiset. Poliisin osalta suojelupoliisi ei toimita esitutkintaa, vaan esitutkinnan suorittaa muu poliisi (ETL 2:1).

Rajavartiolaitoksen esitutkintavallasta säädetään rikostorjunnasta rajavartiolaitoksessa annetussa laissa (108/2018), Tullin osalta esitutkintavallasta säädetään rikostorjunnasta tullissa annetussa laissa (623/2015), Puolustusvoimien osalta esitutkintavallasta säädetään sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa annetussa laissa (255/2014). Tässä työssä esitutkintaviranomaisista on tutkittu poliisia, Rajavartiolaitosta ja Puolustusvoimia.

Kuulustelu

Esitutkintaviranomainen on oikeutettu toimittamaan kuulustelun osana esitutkintaa (ETL 3:3). Kuulustelu ja kuulustelusta laadittava esitutkintapöytäkirja muodostavat esitutkinnan keskeisimmän osan (Mäkelä 2020, diat 1, 5). Kuulustelun tarkoituksena on saada kuulusteltavan suullinen kertomus tapahtumista, joka lopuksi hyväksytetään kuulusteltavalla (ETL 9:2.1). Kuulusteluun voidaan velvoittaa osallistumaan henkilö, jolla on tutkittavana olevan rikoksen selvittämiseen liittyvää tietoa joko rikoksesta epäiltynä, asianomistajana tai todistajana (ETL 5:2.1). Kuulustelun toimittaminen voidaan jakaa karkeasti kolmeen vaiheeseen: valmistautuminen, kuulustelun toimittaminen ja kuulustelun päättäminen (Mäkelä 2020, diat 1, 6). Esitutkintalaki määrittelee menettelyn, miten kuulusteltavaa on kohdeltava (ETL 7:5) sekä kuulusteltavan oikeuksista ja velvollisuuksista kuulustelussa (ETL 7:10). Rikosoikeuden luennoilla Poliisiammattikorkeakoulussa poliisiopiskelijoille on painotettu, että esitutkintaviranomaisen on varmistettava, että kuultava on ymmärtänyt oikeutensa ja velvollisuutensa.

Kuulustelumenetelmät

Kuulustelumenetelmillä tarkoitetaan erilaisia menetelmiä tai tekniikoita, joita esitutkintaviranomaiset käyttävät asianomistajan, epäillyn ja todistajan kuulusteluissa. Kuulusteluista säädetään esitutkintalain 7 luvussa. Kuulustelumenetelmästä terminä tarkoitetaankin luonnehdintaa kuulustelun vuorovaikutuksesta tai kuulustelijan suhtautumisesta kuulusteltavaa kohtaan (Armila 2021,2).

Epävirallinen keskustelu

Ennen varsinaista kuulustelua voidaan kuulusteltavan kanssa käydä epävirallinen alkukeskustelu, jonka tarkoituksena on luoda kuulustelijan ja kuulusteltavan välille onnistunut ja luottamuksellinen vuorovaikutussuhde. Helminen (2020, 431.) korostaa alkukeskustelun merkitystä, sillä se luo edellytykset keskusteluyhteyden avaamiseen ja varsinaisen kuulustelun onnistumiseen. Alkukeskustelu on kuulusteluun kuuluva toimenpide ja tulee erottaa alustavasta puhutuksesta (ETL 7:20), joka taas on esitutkintaan kuuluva erillinen esitutkintatoimenpide. Epävirallinen keskustelu toimii jännityksen laukaisijana ja luo edellytykset kuulustelun suorittamiselle (Mäkelä 2020, diat 5, 27).

Kuulustelukoulutus

Kuulustelukoulutuksella tarkoitetaan tässä työssä koulutusta, jonka haastateltava on saanut kuulustelujen suorittamista varten. Kuulustelukoulutusta on voitu saada työpaikalla tai sitten opiskelujen puolesta.

Kuulustelun videointi

Kuulustelu voidaan tallentaa kokonaan tai osittain ääni- ja kuvatallenteeseen, jos siihen on perustellut syyt henkilöön liittyvien seikkojen tai rikoksen laatuun liittyen (ETL 9:3). Kuulustelutilaisuus voidaan tallentaa myös silloin, jos tallennetta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä ja henkilöä ei voida muutoin kuulla henkilökohtaisesti esim. nuoren iän tai muiden erityisvaatimuksien vuoksi (ETL 9:4.1). Kuulustelujen videointia käytetään myös osana seksuaalirikostutkintaa. Seksuaalirikoksen uhreille tarjotaan mahdollisuus kuulustelujen videointiin, jottei hänen tarvitsisi olla läsnä tuomioistuimessa.

Kuulustelun kirjaaminen

Kuulustelujen kirjaamisella tarkoitetaan kuulustelutilannetta, jossa kuulustelijan on kirjattava kuultavan kertoma kuulustelukertomukseen siten, kuin hän on sen kertonut. Kuulustelijan on myös kuulustelukertomusta kirjoittaessa huomioitava sellaiset seikat, joita syyteharkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä tarvitaan (Ellonen ym. 1996, 209).

Rikoksen rangaistusasteikko

Kuulusteluissa käsiteltävät rikokset vaihtelevat laajasti ja rikosnimikkeitä voi olla lievistä rikoksista törkeisiin rikoksiin. Rikosten rangaistusasteikot ovat tärkeitä, koska ne määrittävät samalla käytettävissä olevia toimivaltuuksia ja pakkokeinoja. Mitä vakavampi rikos on kyseessä, sen ankarammin se on rangaistu. (Rantaeskola 2019, 54–55.) Käsittelemme tässä työssä kuulustelun valmistautumiseen käytettävää aikaa ja vertaamme valmistautumista lievien ja törkeiden rikosten osalta.

2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA MENETELMÄT

1. Kuinka poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien kuulustelutoimenpiteet eroavat toisistaan ja mitä yhtäläisyyksiä kuulustelutoimenpiteillä on?
2. Minkälaisen koulutuksen esitutkintaviranomainen on saanut kuulustelemista varten?
3. Miten kuulusteluun valmistaudutaan?

Tutkimus toteutetaan kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Tutkimuksen aineisto kerätään haastattelemalla poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien esitutkintaviranomaisia. Haastattelun aineisto pyritään analysoimaan perusteellisesti pienen otannan vuoksi ja painotetaan aineiston laatua määrän sijasta. Haastattelut äänitetään ja litteroidaan, jonka jälkeen niiden sisältöä analysoidaan ja vertaillaan.

Toteutimme tutkimuksen haastattelututkimuksena. Haastattelumuotona käytimme laadullista teemahaastattelua. Menetelmän etuna on se, että siinä voidaan toistaa, oikaista ja selventää haastateltavan kanssa käytyä vuorovaikutusta (Korander 2021). Haastattelututkimuksen osalta on otettava huomioon monia eri näkökulmia ja tähän vaikuttaa se, miten tietoa käytetään. Tiedon näkökulmasta on olennaista, että mikä on työn tutkimuskysymys. Haastattelussa on huomioitava myös se, miten haastattelijan kysymykset ovat ohjanneet ja johdatelleet haastateltavan vastauksia (Tiittula ym. 2005, 13).

Tutkimushaastatteluiden lajit on perinteisesti jaettu strukturoituihin ja strukturoimattomiin haastatteluihin, tunnetaan myös standardoituina ja standardoimaton. Strukturoidulla haastattelulla tarkoitetaan sitä, että haastattelijalla on jo valmiina lomake kysymyksineen ja vastausvaihtoehtoineen. Pyrkimyksenä on, että haastattelijalla ei vaikuttaisi haastateltavan vastauksiin omilla mielipiteillään. Strukturoimaton haastattelu rakentuu haastateltavan ehdoilla. Tarkoituksena on luoda vapaa keskustelu, jossa haastateltava ja haastattelijalla voivat nostaa puheenaiheita ja viedä keskustelua haluamaansa suuntaan. Tällöin voidaan puhua myös avoimesta haastattelusta. Työssämme käytämme haastattelumuotona teemahaastattelua, joka on puolistrukturoitu haastattelu. Puolistrukturoidulle haastattelulle tarkoitetaan sitä, että näkökulma on jo ennalta päätetty, mutta ei kaikkea. Teemahaastattelussa käydään läpi samat teemat, mutta kysymysten muotoilu ja järjestys voivat vaihdella. (Tiittula ym. 2005, 15–16.)

Haastattelututkimuksessa olemme nauhoittaneet käydyt teemahaastattelut. On suositeltavaa käyttää nauhoittamista osana haastattelututkimusta, koska tämä mahdollistaa myöhemmän haastattelun tarkastelun ja analysoinnin. Nauhoituksen tarkoituksena on myös se, että se voidaan tarkemmin raportoida myöhemmin. Myöhemmin nauhoitus on litteroitava eli muutettava kirjalliseen muotoon.

Litteroinnin perusajatuksena on toimia apuvälineenä ja muistiapuna, kun aineistosta etsitään tärkeitä asioita. (Tiittula ym. 2015, 22–23, 25.)

Käytimme litteroinnin tarkkuutena peruslitterointia, koska tarkoituksena oli kirjata muistiin haastattelun asiasisältö ja vastata mahdollisimman tarkasti tutkimusongelman kysymyksiin. Litterointi tehtiin sanatarkasti siten, että haastateltavan puhekielen piirteet jäivät litteraattiin. Kuitenkin puheessa esiintyvät täytesanat jätettiin osin kirjaamatta, koska katsoimme asiasisällön olevan tärkein osa tutkimusta ja riittävää valitsemamme litterointitason tavoitteen kannalta. Litteroinnin avulla oli helppo palata haastattelun yksityiskohtiin, jotka haastattelun hetkellä saattoivat jäädä huomaamatta. Litteraatti mahdollistaa myös asioiden vertailun, kun aineistoa voidaan pilkkoa osiin ja koota eri haastattelujen vastaukset yhteen tiedostoon kysymys kerrallaan tarkasteltavaksi.

Käsitlemme opinnäytetyöhön haastateltuja henkilöitä anonymisti ja heidät on nimetty suuraakkosin. Poliisista saimme haastateltaviksi rikoskomisarion, poliisi A, ja vanhemman konstaapelin, joka toimii tutkijana, poliisi B. Rajavartiolaitokselta meillä oli haastateltavana tutkija, henkilö C. Puolustusvoimilta haastattelimme sotilaslakimiehen, joka toimii tutkinnanjohtajana, henkilö D sekä ylietsivän, henkilö E.

2.1 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimukseen osallistuneet haastateltavat ovat nimetty tutkimukseen osallistuvien organisaatioiden puolesta. Tutkimuksen tekijät eivät ole vaikuttaneet tutkimukseen osallistuvien organisaatioiden haastateltavien valintaan. Tutkimuksen luotettavuutta arvioidessa on otettava huomioon tutkimuksen otannan pienuus. Myös haastateltavan työtehtävillä on vaikutusta tutkimuksen tuloksiin.

Tutkimuksen otanta on pieni, 5 haastateltavaa yhteensä koko tutkimuksessa. Isompi otanta parantaisi tutkimuksen luotettavuutta ja kokonaisuuden arviointia. Tutkimuksessa on otettu huomioon se, että haastateltavat edustavat sekä miehistö- että päällystötasoa. Poikkeuksena tutkimuksessa on Rajavartiolaitoksen haastateltava, joka toimii ryhmänjohtajana. Hän edustaa miehistö- ja päällystötason niin sanottua välimaastoa.

Tutkimuksessa ennen haastatteluja haastateltaville kerrottiin mistä tutkimuksessa on kyse ja haastateltaville toimitettiin kysymykset ennen haastattelua, jotta heillä oli aikaa valmistautua haastatteluun. Haastateltavilta kysyttiin ennen haastattelun aloittamista lupa nauhoittaa haastattelu ja suostumus nimien käyttöön. Haastateltavien pyynnöstä henkilöitä käsitellään tutkimuksessa anonymisti.

Haastattelun toistettavuuden kannalta tutkimuksessa käytetty teemahaastattelu takaa sen, että käytetyt teemat ovat samoja jokaisen tutkimuksessa haastatellun kohdalla. Voidaan sanoa, että asiat,

joista on puhuttu haastattelussa haastateltujen kanssa ovat jollain määrin samoja (Eskola ym. 1998, luku aineiston hankinta). Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on myös otettava huomioon se, että teemahaastattelu on avoin, jolloin haastateltavat pääsevät puhumaan vapaamuotoisesti. Tämän osalta tutkimuksessa kerätty materiaaliin voi katsoa edustavan tutkimuksessa haastateltua henkilöä itsessään. (Eskola ym. 1998, luku aineiston hankinta).

3 TUTKIMUKSEN ESITUTKINTAVIRANOMAISET

3.1 Poliisi

Suomen Poliisi on sisäministeriön alaisuudessa toimiva yleinen esitutkintaviranomainen. Poliisin tehtäviin kuuluu oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, kansallisen turvallisuuden suojaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen. Poliisi toimii turvallisuuden ylläpitämiseksi yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa. (PoL 1:1.)

Valtioneuvosto ohjaa poliisin toimintaa. Ohjauksen toteutus perustuu hallitusohjelmaan sisältyvien tavoitteiden ja valtioneuvoston hyväksymien periaatepäätösten mukaisesti. Poliisin organisaatio on kaksiportainen: Suomen sisäministeriö ohjaa ja valvoo poliisitoimintaa ja vastaa poliisia koskevan lainsäädännön valmistelusta, ja sisäministeriön alaisuuteen kuuluva Poliisihallitus johtaa ja ohjaa operatiivista poliisitoimintaa. Poliisihallituksen alaisuudessa toimivat poliisilaitokset ja poliisin valtakunnalliset yksiköt. (Poliisi 2021.)

3.2 Rajavartiolaitos

Rajavartiolaitos on sisäministeriön alaisuudessa toimiva sotilaallisesti organisoitu viranomainen, joka vastaa Suomen sisäisestä turvallisuudesta. Sen keskeisimpiin tehtäviin kuuluu Suomen rajojen valvonta ja rajanylityspaikoilla tapahtuva maahantulo- ja maastolähtövalvonta, eli rajatarkastukset. Tarkastusten avulla pyritään estämään ja selvittämään muun muassa luvattomat rajanylitykset, väärennökset ja laittomat maahantulot. Rajavartiolaitos valvoo rajatarkastusten lisäksi liikennettä ja metsästystä, sekä ampuma-aseiden, huumausaineiden ja muiden vaarallisten aineiden hallussapitoa koskevien säännösten noudattamista. (Maaranen 2009, 8.)

Rajavartiolaitos kuuluu niin sanottuihin erityisiin esitutkintaviranomaisiin, joiden toimivalta perustuu erityissäännöksiin Tullin ja Puolustusvoimien ohella. Rinnakkainen esitutkintatoimivalta poliisin ja Tullin kanssa luo tehokkaan ja joustavan mahdollisuuden puuttua rajat ylittävään vakavaan rikollisuuteen. (Rajavartiolaitos 2021).

3.3 Puolustusvoimat

Puolustusvoimat toimii puolustusministeriön alaisuudessa. Puolustusvoimien tehtäviin kuuluu mm. Suomen sotilaallinen puolustaminen, muiden viranomaisten tukeminen, osallistuminen aluevalvontayhteistyöhön tai kansainvälisen avun antamiseen ja kansainväliseen toimintaan sekä osallistuminen kansainväliseen sotilaalliseen kriisinhallintaan. Puolustusvoimien ylipäällikkönä toimii tasavallan presidentti. (Puolustusvoimat 2021.)

Puolustusvoimat antaa pyydettyä virka-apua yhteiskunnan turvaamiseksi, järjestyksen ylläpitämiseksi ja terrorismirikosten estämiseksi. Ensisijaisesti virka-apua voivat pyytää poliisi ja pelastuslaitos. Puolustusvoimat tukee muita viranomaisia esim. lähettämällä omaa henkilöstöä tai kalustoa tehtävien vaatimusten mukaisesti silloin, kun muiden viranomaisten resurssit eivät ole enää riittävät tehtävien suorittamiseksi. (Puolustusvoimat 2021.)

Rikoslain 45 luvussa säädetään erikseen sotilasrikoksista, joihin voi syyllistyä ainoastaan sotilas tai muu sotilasrangaistussäännösten alainen henkilö. Sotilasrikosten esitutkintaa hoitaa sotilasviranomaiset ja poliisi (Puolustusvoimat 2020).

4 KUULUSTELU

4.1 Lainsäädäntö

Kuulustelun osalta lainsäädäntöä löytyy esitutkintalain (ETL, 805/2011)

7 luvusta, jossa määritellään yleiset säännökset kuulustelujen suorittamisen osalta. Kuulusteluihin liittyvistä esitutkinta-aineistoista säädetään esitutkintalain 9 luvussa.

Esitutkintalain 7 luvussa säädetään kuulusteltavan läsnäolosta, kuulusteltavan kohtelusta, miten mielenterveydeltään häiriintyneen tai päihtyneen henkilön kohdalla on suoritettava kuulustelu ja otettava huomioon hänen tilansa. Lain 7 luvussa otetaan myös huomioon kuultavan kehitystaso ja ikä.

Esitutkintalain 7 luvussa määritellään kuulustelussa kuultavien oikeuksista ja velvollisuuksista, kuten asianomistajan totuudessa pysymisen velvollisuudesta ja todistajan todistamisvelvollisuudesta.

Luvussa käydään myös läpi todistajan kuulemisen esteistä sekä mahdollisuudesta kieltäytyä todistamasta luvussa määritetyissä eri tilanteissa.

Kuulustelutodistajien ja kuultavaa tukevien henkilöiden läsnäolosta säädetään myös esitutkintalain 7 luvun 11 ja 12 §. Toisen henkilön kuulusteluun osallistumisesta löytyy säädökset 13§. 7 luvussa on otettu myös huomioon vajaavaltaisen laillisen edustajan läsnäolo kuulusteluissa, luvun 14 § ja 15 säädetään laillisen edustajan yhteydenotosta kuulusteluihin liittyen. Alle 18- vuotiaan epäillyn osalta

säädetään myös luvun 16 § siten, että ilmoitetaan sosiaaliviranomaiselle teosta ja mahdollisuudesta osallistua kuulusteluun.

17 § on määritelty asianosaisen, hänen avustajansa tai asiamiehensä kysymysten esittämisestä kuultavalle. Kuulustelusta poistamisesta säädetään esitutkintalain 18 §. 7 luvun 19 § säädetään asianosaisen oikeuksista silloin, kun hän ei ole ollut kuulustelussa, hänellä on tällöin poissaolleen asianosaisen oikeudet. Luvun 20 § koskee alustavien puhuttelujen toimittamisesta. Erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan kuulustelusta säädetään luvun 21§.

4.2 Lainuudistus taustalla

Esitutkintalain 7 luvun 10 § määrittelee kuulusteltavalle ennen kuulustelua tehtävistä ilmoituksista, jota on osin uudistettu vuonna 2014. Uudistuksen myötä haluttiin muun muassa varmistaa, että kuulusteltava ymmärtää avustajan käytön oikeusturvansa kannalta. Asian varmistaminen kuuluu esitutkintaviranomaisen velvollisuuksiin. (Rantaeskola 2019, 141). Avustajan käytöstä on ilmoitettava kirjallisesti kuulusteltavalle (ETL 4:16, 4:10). Rikoksesta epäillyn osalta asiasta on ilmoitettava myös mahdollisen vapauden menettämisen yhteydessä. Suppeassa esitutkinnassa lievien rikosten osalta riittää, että oikeudesta avustajaan ilmoitetaan kirjallisesti ennen kuulustelua.

Uudessa esitutkintalaissa (ETL, 805/2011), joka uudistettiin vuonna 2014, painotetaan, että ilmoitukset avustajan käytöstä, kielellisistä oikeuksista sekä oikeudesta pysyä vaiti ja olla myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämisen on tehtävä ennen kuulustelua, vaikka ne olisi jo aiemmin ilmoitettu kuulusteltavalle. Siten varmistetaan, että kuulusteltava on ymmärtänyt asian ja hän on tietoinen käytettävissä olevista tukitoimenpiteistä kuulustelun aikana.

Uuteen esitutkintalakiin on lisätty kohta kuulusteltavan oikeudesta pyytää paikalle kuulustelutodistaja (ETL 7:10.1). Käytännössä kuulustelutodistaja on yleensä toinen poliisimies, joka voidaan pyytää paikalle myös kuulustelun lopussa, kun kuulustelukertomus luetaan ääneen kuulusteltavalle ja hän allekirjoituksellaan vahvistaa kertomansa. Kuulustelupöytäkirjaan merkitään, onko kuulustelutodistaja ollut paikalla koko kuulustelun ajan tai vain allekirjoitettaessa. Paaer (2016) tuo opinnäytetyössään esiin, että varsinkin epäillyn luopuessa avustajan käytöstä kuulusteluissa on lähtökohtaisesti kuulustelutodistaja paikalla, jotta vältetään mahdolliselta kuulustelukertomuksen määräämiseltä hyödyntämiskieltoon ja ikäviltä väitteiltä liittyen kuulustelun asianmukaisuuteen.

Toisena uutena kohtana esitutkintalaissa on kuulusteltavan kielelliset oikeudet (ETL 7:10.1). Tällä varmistetaan, että kuulusteltava saa vielä ennen kuulustelua ilmoittaa, jos haluaakin käydä kuulustelun eri kielellä, millä on siihen mennessä asioinut poliisin kanssa. Esitutkintalain 4. lukuun on

kirjattu erikseen ilmoittamisvelvollisuus oikeudesta tulkkaukseen sekä olennaisten asiakirjojen käännöksiin, mikäli kääntäminen on tarpeen kuultavan oikeuksien valvomiseksi. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi silloin, jos esitutkintaviranomaisella on syytä epäillä, ettei kuulusteltava kykene kommunikoimaan riittävän hyvin muulla yhteisellä kielellä, tai jää epäily siitä, ettei kuulusteltava ole ymmärtänyt oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan kunnolla.

Uuteen esitutkintalakiin on lisätty kohta rikoksesta epäillyn osalta oikeudesta vaieta ja olla muutoinkin myötävaikuttamatta rikoksensa selvittämiseen, vaikka ilmoitus tästä oikeudesta olisi jo aiemmin tehty (ETL 7:10.2).

4.3 Esitutkintaviranomaiset kuulustelijoina

Kuulustelijoina toimivia esitutkintaviranomaisia on poliisissa, Rajavartiolaitoksella ja Puolustusvoimissa. Poliisissa pääsääntöisesti kuulustelut hoitavat tutkijat, jotka suorittavat tutkinnanjohtajan valvonnan alaisuudessa epäiltyä rikosta koskevat kuulustelut ja esitutkintatoimenpiteet (ETL 2:3). Käytännön tasolla siis kuulustelut hoitavat miehistöön ja alipäällystöön kuuluvat poliisimiehet. Tutkinnanjohtajana voi toimia pidättämiseen oikeutettu virkamies. Poliisin osalta tämä tarkoittaa päällystöön kuuluvia poliisimiehiä (PKL 2:9). Poikkeuksena on, että rikosylikonstaapeli tai ylikonstaapeli voi toimia tutkinnanjohtajana asian laatuun liittyvästä tai muusta vastaavasta perustellusta syystä (ETL 2:2).

Rajavartiolaitoksen osalta kuulusteluja hoitaa rajavartiomies, näin säädetään laissa rikostorjunnasta rajavartiolaitoksessa 6§. Rajavartiomiehellä tarkoitetaan virkamiestä, joka on saanut valtioneuvoksen asetuksella säädetyn rajavartiomiehenkoulutuksen ja hänet on määrätty hallintoyksikön päällikön määräyksen mukaisesti rajavartiomieheksi, säädökset löytyvät laki rajavartiolaitoksen hallinnosta 15 §. Käytännön tasolla kuulusteluja toimittaa rajavartijat (Haastattelu C, 2021). Tutkinnanjohtajana esitutkinnassa toimii pidättämiseen oikeutettu virkamies, näin säädetään laista rikostorjunnasta rajavartiolaitoksesta 9§. Pidättämiseen oikeutettuna virkamiehenä voi toimia rajavartiolaitoksessa vähintään luutnantin arvoinen rajavartiomies, joka on suorittanut rajavartiolaitoksen säädetyn tutkinnanjohtaja- koulutuksen tai sitten hän voi työtehtävänsä puolesta toimia pidättämiseen oikeutettuna virkamiehenä, tästä esimerkkinä rajavartiolaitoksen päällikkö. Pidättämiseen oikeutetun virkamiehen osalta säädetään pakkokeinolain 2 luvun 9§.

Puolustusvoimissa toimitetaan esitutkintaa, joka suoritetaan joukko-osastoissa, jossa tutkitaan sotilasoikeudenkäyntilaissa tarkoitettua rikosta, tämän osalta rikoksen tutkintajohtajana toimii laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa 17 § mukaisesti pidättämiseen oikeutettu virkamies tai sitten perusyksikön päällikkö. Esitutkinnan toimittamisesta huolehtii kurinpitoesimies, jonka alaisessa joukossa tai hallintoyksikössä rikos on tehty tai rikoksesta epäilty palvelee. Esitutkinnan huolehtimisesta vastaava virkamies toimii myös samalla tutkinnanjohtajana tai sitten

vastaavasti määrää alaisensa tutkinnanjohtajaksi, näin säädetään laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa 28§. Kurinpitoesimies voi myös pyytää pääesikuntaa suorittamaan esitutinnan. Laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa säädetään 32§ kuulustelijan asemasta siten, että yksinkertaisessa ja selvässä asiassa, jossa on vakiintunut seuraamuskäytäntö, rikoksesta epäillyn suoranainen esimies suorittaa kuulustelun ja näin toimia kuulustelijana. Muissa tilanteissa kuulustelijana ei saa toimia rikoksesta epäillyn suoranainen esimies.

Tutkimuksessamme olemme keskittyneet enemmän pääesikunnan suorittamiin esitutkintoihin, jossa tutkinnanjohtajana toimii sotilaslakimies ja esitutinnan tutkijana pääesikunnan oikeudellisen osaston ylietsivä. Pääesikunnan suorittaman esitutinnan osalta tutkintaa suorittaa pääesikunnan oikeudellisen osaston osalta sotilaslakimies, joka toimii esitutinnan tutkinnanjohtajana ja esitutinnan tutkijana toimii ylietsivä (laki sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa 36§). Käytännössä kuulustelut suorittaa pääsääntöisesti pääesikunnan suorittamassa esitutkinnassa pääesikunnan oikeudellisen osaston ylietsivä (Haastattelut D ja E, 2020).

4.4 Kuulustelukoulutus

Poliisin amk-perustutkintoon sisältyy opetussuunnitelman mukaisesti kahden opintopisteen laajuinen kuulustelukurssi. Kuulustelukurssin tavoitteena on osata kurssin jälkeen suorittaa alustavia puhutteluja, suorittaa kuulustelut ohjeiden ja määräysten mukaisesti, ja ottaa huomioon kuulustelua suorittaessa myös taktinen näkökulma. Kuulustelukurssin asiakokonaisuuksiin kuuluvat kuulustelupsykologia, vuorovaikutus kuulusteluissa, kuulusteluiden teoriaa sekä lapsen kohtaaminen poliisitoiminnassa. Opetussuunnitelman mukaisesti kuulustelua myös harjoitellaan rikostyyppien erityispiirteitä -kurssilla. Kurssi on laajuudeltaan 4,5 opintopistettä. Kurssilla käydään omaisuus-, rattijuopumus ja huumausainerikos teemoja, joiden osana suoritetaan myös kuulusteluja. (Poliisi (amk) - tutkinto opetussuunnitelma 2020–2022.)

Poliisiammattikorkeakoululla pidetään osana poliisin täydennyskoulutusta vuosittain kuulusteluopin kurssi. Kurssi järjestetään kerran vuodessa ja kurssin osallistujamäärä on maksimissaan 30 henkilöä. Kurssi on pituudeltaan 5 päiväinen. Puolustusvoimien ja Rajavartiolaitoksen henkilöstön on myös mahdollista päästä kuulusteluopin kurssille. Covid-19 pandemiatilanteen johdosta kurssi on pidetty edellisen kerran vuona 2019. (Sähköpostikeskustelu Poliisi, Polamk.)

Rajavartiolaitoksella rajavartijat saavat perustutkinnon aikana koulutusta puhuttamisesta. Kuulustelukoulutus painottuu suppeaan esitutkintaan, jossa ensipartion tehtäviin kuuluu toimittaa suppea kuulustelu. Kuulusteluopin kurssi sisältyy Raja- ja merivartiokoululla järjestettävään rikostutkijan peruskurssiin, ja se on toteutettu yhteistyössä Poliisiammattikorkeakoulun kanssa. (Puhelinkeskustelu Rajavartiolaitos, Raja- ja merivartiokoulu.)

Toteuttamassamme tutkimuksessa emme julkaisseet Puolustusvoimien koulutussuunnitelmia. Tämä sen takia, koska tutkimuksessamme osallistuneet puolustusvoimien henkilöt ovat aikaisemmalta taustaltaan poliisitausta tai oikeustieteellinen tausta. Haastattelemamme ylietsivä on aikaisemmalta taustaltaan poliisimies, joten hänen kuulusteluoppinsa on saatu poliisikouluajalta, käytännön töissä saadun kokemuksen ja työpaikkakoulutuksen kautta. Haastattelemamme tutkinnanjohtaja on saanut koulutusta Poliisiammattikorkeakoulun kautta kuulustelun suhteen.

4.5 Valmistautuminen

Paaerin (2016) mukaan kuulusteluiden onnistuminen on vahvasti kytköksissä valmistutumiseen käytettyyn aikaan. Paaer kertoo opinnäytetyössään, että kuulustelun suunnittelu voi kestää tunneista päiviin, ja välillä apuna käytetään myös erilaisia asiantuntijoita. Kuulustelijan tulisi osata kiinnittää huomiota rikoksen yksityiskohtiin, jotka tulevat riittävällä tarkkuudella kirjatuksi kuulustelukertomukseen ja siten kertomus voidaan yksilöidä kyseiseen tapahtumaan. Kuulusteltavalle ei tule kertoa liikaa asioita tutkittavasta aiheesta, jotta kertomuksen näyttöarvo ei heikkene. (Paaer 2016, 42.)

Esitutkinta on valmisteltava siten, että syyteharkinta voidaan suorittaa asianmukaisesti, ja että todistelu voitaisiin käydä yhdellä kertaa pääkäsittelyssä tai ratkaista suoraan kirjallisessa menettelyssä (ETL 1:2.2). Valmistautumisessa auttaa huolellinen tutkinnan suunnittelu. Erillinen tutkintasuunnitelma laaditaan varsinkin silloin, kun on kyse merkittävistä ja laajoista rikoksista tai rikossarjoista (Helminen ym. 2020, 417). Kuulustelun suunnittelu on kuitenkin aina hyödyllistä, ja valmistautuminen on itse kuulustelun tärkein vaihe (Mäkelä 2015, diat 5, 23).

Ennen kuulustelua on hyvä hankkia mahdollisimman tarkat tiedot tutkittavasta rikoksesta ja perehtyä kuulusteltavan tietoihin. Mahdollisista aiemmista kuulusteluista voi saada selville, miten kuulusteltava on aiemmin suhtautunut asioihin ja miten hänet on saatu puhumaan. Kuulusteluun valmistautuminen vaihtelee kuultavan aseman ja tutkittavan rikoksen mukaan. Erityisesti rikoksesta epäillystä on hyödyllistä kerätä taustatietoja ja valmistautua kuulusteluun huolellisesti, koska epäillyllä on kuulustelussa oikeus pysyä vaiti eikä hänen tarvitse pitäytyä totuudessa (ETL 4:16.1,6). Pääsääntöisesti asianomistaja ja todistaja puhuvat oma-aloitteisesti ja heillä on vastatessaan velvollisuus puhua totta (ETL 7:6,7:8). Tästä johtuen rikoksesta epäillyn kuulustelu on usein haastavampi ja vaatii suunnittelua etukäteen.

Epäillyn avustajalle on varmistettava tosiasiallinen mahdollisuus osallistua kuulusteluihin jo esitutkinnan aikana (ETL 4:10.1). Jos oikeutta avustajan käyttöön ei ole tuotu esille asianmukaisesti, voi kuulustelussa saadun tunnustuksen näyttöarvo heikentyä tai johtaa jopa hyödyntämiskieltoon oikeudenkäynnissä (Helminen ym. 2020, 419).

Kuulustelua ennen on huolehdittava myös käytännön olosuhteista. On mietittävä etukäteen, missä kuulustelut voidaan toimittaa ja mitä välineitä tarvitaan. Jos kuulustelu on tarkoitus tallentaa ääni- ja kuvatallenteeseen, on varmistettava, että tallenteiden käyttö on mahdollista.

4.6 Kuulustelu toimenpiteenä

Lainsäädäntö ei määrittele kuulustelulle tiettyjä vaiheita, mutta poliisin peruskoulutuksessa kuulustelu opetetaan jakamaan 8 vaiheeseen ns. Mäkelän mallin mukaan:

1. Kuulusteluun valmistautuminen ja suunnittelu
2. Oikeuksien ja velvollisuuksien ilmoittaminen kuultavalle
3. Henkilötietojen kirjaaminen
4. Alkukeskustelu
5. Vapaan kerronnan vaihe
6. Täydentävät kysymykset ja epäilyn haastaminen
7. Kuulustelukertomuksen kirjaaminen
8. Kuulustelun päättäminen

Mäkelän mallin mukaan kuulustelun onnistumisen kannalta on heti kuulustelun alussa hyvä käydä virallisempi osuus ja sen jälkeen rentouttaa tunnelmaa alkukeskustelulla, joka ei välttämättä liity lainkaan tutkittavaan asiaan. Vuorovaikutus käynnistyy jutustelun avulla paremmin ja edesauttaa varsinaisen kuulustelukertomuksen saamista. Poliisiopiskelijoille on painotettu, että esitutkintaviranomaisen on varmistettava, että kuultava on ymmärtänyt oikeutensa ja velvollisuutensa. Kun kuultava on saatu puhumaan rikoksesta ja siihen liittyvistä seikoista, on sen jälkeen tärkeää saada lausuma kirjattua oikealla tavalla kuulustelupöytäkirjaan. Kuulustelu päättyy, kun kuultavalle on luettu kuulustelukertomus ääneen ja hän on allekirjoituksellaan hyväksynyt kirjauksen.

5 TUTKIMUS

Toteutimme tutkimuksen puolistrukturoituna teemahaastatteluna. Haastateltaville lähetettiin kysymykset ennakkoon ja kysymykset esitettiin samassa järjestyksessä kaikille. Haastattelut toteutettiin etäyhteyksin videohaastatteluina ja äänitettiin sanelimella. Tallennetut haastattelut litteroitiin sanatarkasti.

Haastatteluja varten haettiin tutkimusluvut jokaisesta organisaatiosta erikseen ja saimme lupien myötä haastateltavien kohdehenkilöiden yhteystiedot. Näin ollen haastateltavat tulivat meille organisaation puolesta, emmekä vaikuttaneet valintoihin henkilökohtaisesti. Valikoituja

henkilöitä voidaan siten pitää mahdollisimman neutraaleina haastateltavina tutkimuksellemme. Toivoimme jokaiselta organisaatiolta haastateltaviksi vähintään yhtä tutkijaa ja tutkinnanjohtajaa tai vastaavissa tehtävissä toimivaa henkilöä, joka on oikeutettu pidättämiseen, eli on yleensä päällystöön kuuluva.

Pyrimme käyttämään tutkimuksessa ajantasaista ja luotettavaa aineistoa. Kuulusteluun liittyvää suomenkielistä kirjallisuutta on vähän ja aiheita käsittelevät teokset on kirjoitettu yli 20 vuotta sitten. Kirjojen aiheet käsittelevät yleisesti kuulustelutaktiikkaa ja kuulusteluun liittyvää viestintää, joten niistä ei saanut suoraan kuulustelumenetelmiin liittyvää ajantasaista tietoa. Kuulustelutaitoa ja -menetelmiä on tutkittu sen sijaan hiljattain useassa poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetöissä ja niistä saatuja tietoja on hyödynnetty tutkimuksessa.

6 TULOKSET

Tarkastelemme tutkimuksen tuloksia kysymyslomakkeen mukaisessa järjestyksessä. Kysymyslomakkeen ensimmäinen kysymys liittyy haastateltavien saamaan koulutukseen, kysymykset 2–4 antavat vastauksia valmistautumiseen ja kysymykset 5–10 koskevat kuulustelua.

1. Minkälaisen kuulustelukoulutuksen olet saanut?

Poliisien saama koulutus kuulusteluista pohjautui poliisin peruskoulutuksesta saatuun kuulusteluoppiin. Haastateltavat olivat sitä mieltä, että varsinainen ammattitaito rakentuu työtä tehdessä ja elämäkokemuksen myötä. Poliiseille on tarjolla täydentävä kuulusteluopin kurssi, mutta sinne päästäkseen tutkijana on työskenneltävä ensin 5 vuotta. Haastateltavien mukaan vain harva laitoksen tutkijoista oli päässyt erilliselle kuulusteluopin kurssille.

Tutkimukseemme osallistuneen rajavartija C:n kuulustelu koulutus on alkanut Rajavartiolaitoksella. Ensimmäisen kuulustelukoulutuksen hän oli saanut Rajavartiolaitoksen rikostutkijakurssilla, jossa erikseen oli järjestetty oma kuulusteluviikko osana kurssia. C totesikin haastattelussa, että hän oli saanut kuulustelun osalta "alkusysäyksen". Rikostutkijakurssilla koulutettiin kuulustelujen osalta perusteet. C kertoi myös suorittaneensa Poliisiammattikorkeakoululla järjestettäviä kuulusteluopin kursseja. Hän mainitsee saaneensa Puolustusvoimien tietolähdekoulutuksen, joka ei suoranaisesti ole kuulustelukoulutusta, mutta toimii kuulusteluita tukevana koulutuksena.

Puolustusvoimien sotilaslakimies D kertoi olevansa pohjakoulutukseltaan oikeustieteen maisteri, eikä hänellä siten ole ollut kuulusteluihin liittyvää koulutusta. Virkansa aikana hän kertoi käyneensä Lounais-Suomen poliisilaitoksen järjestämän parin päivän

kuulusteluopin koulutuksen ja sittemmin olleensa itse kouluttajana Poliisiammattikorkeakoulussa (Polamk).

Tutkimukseen osallistunut Puolustusvoimien ylietsivä E kertoi haastattelussa saaneensa poliisin perustutkintoon liittyvän kuulustelukoulutuksen, joka on annettu poliisikoululla. Kuulustelukoulutusta ei toteutettu kovinkaan laajasti tutkinnon aikana. E kertoi, että on saanut lisäkoulutuksena poliisina työskennellessään vain yksikön sisäistä koulutusta, koska erilliselle työpaikan kautta haettavalle kuulusteluopin kurssille pääsivät vain harvat halukkaat. Oman kiinnostuksen kautta ylietsivä E kertoi perehtyneensä kuulusteluun liittyvään kirjallisuuteen. Ja varsinaiset kuulustelutaidot hän kertoi saaneensa enimmäkseen tekemisen kautta, mutta piti sitä haastavana koulutustapana.

2. Miten valmistaudut kuulusteluun, kun kuulusteltavana on rikoksesta epäilty, asianomistaja tai todistaja?

Poliisi B:n mukaan valmistautuminen riippuu siitä, minkälainen juttu on tutkittavana. Jos juttu on selkeä ja on näyttöä, kuulusteluun ei tarvitse panostaa paljoa. B kertoi, että valmistautuu rikoksesta epäillyn kuulusteluun eniten. Hän kertoi miettivänsä etukäteen kysymyksiä sen mukaan, mitä haluaa kuulustelulla selvittää ja antaa sitten epäillyn kommentoida jotain näyttöön liittyviä seikkoja. B:n mukaan asianomistajan ja todistajan kuulusteluissa ei tarvitse kysellä tarkentavia, koska he pääsääntöisesti haluavat kertoa asioista, toisin kuin epäilty. Siksi hän valmistautuu vähemmän asianomistajan ja todistajan kuulusteluun.

Rajavartija C totesi, että perusperiaate kuulustelujen valmistautumisen osalta ei hirveästi vaihtele. Rajalla kuulusteluissa käytetään pääsääntöisesti tulkia, koska rikoksesta epäilty on useimmiten ulkomaalainen. Pyritäänkin siihen, että rikoksesta epäillyn ja itse rikosasian taustat selvitetään mahdollisimman hyvin ennen kuulustelua ja mietitään etukäteen mihin kuulustelulla pyritään. C nosti myös esille, että ulkomaalaisen kuulusteltavan osalta haasteen tuo se, että historiatietoja ei ole juurikaan saatavilla. C arvioi, että suurin osa valmistautumisesta liittyy aikataulujen sovittamisiin tulkin, rikoksesta epäillyn ja avustajan kanssa, sekä tilojen varaamiseen, koska usein joudutaan tukeutumaan poliisin tiloihin.

Sotilaslakimies D kertoi valmistautuvansa kuulusteluihin perehtymällä hyvin juttuihin ja valmistelemalla kuulustelukysymykset etukäteen. D kertoi myös miettivänsä kuulustelukysymyksiin jatkokysymyksiä valmiiksi. Valmistautuminen riippuu D:n mukaan aina jutusta ja onko kyseessä epäilty, asianomistaja tai todistaja. Pääpiirteittäin valmistautuminen on kuitenkin samanlainen, asianosaisuudesta riippumatta.

Ylietsivä E mukaan valmistautuminen riippuu paljonkin siitä, että minkälainen tutkittavana oleva tapaus on. E kertoi, että käy varsinkin epäillyn osalta läpi taustotietoja ja rikoshistoriaa, esimerkiksi

onko vastaavanlaisista rikoksista ollut aikaisemmin epäiltyä tai osallisena. Ennen kuulustelukysymysten laatimista hän tarkistaa rikoksen tunnusmerkistön ja lakipykälät, joiden pohjalta sitten laatii etukäteen kysymykset ja mahdolliset vastausvaihtoehdot. Ennen kuulustelua epäillyltä myös kysytään, haluaako hän avustajan kuulusteluun vai ei.

Todistajien osalta E kertoi, että pyrkii kuulustelemaan todistajat ennen epäillyn kuulustelua. Tämä sen takia, että ennen epäillyn kuulustelua on saatu tapaukseen liittyen paljon enemmän tietoa ja taustaa. Asiaan liittyvien kirjallisten materiaalien kerääminen valmiiksi ennen kuulustelua on myös osana valmistautumista. Selkeästi tärkeät todistusaineistot varataan helposti saataville ja esitettävään muotoon. Tällä E kertoi helpottavansa materiaalien läpikäymistä kuulustelun aikana ja samalla hän merkitsee kuulustelulomakkeeseen missä välissä niitä on näytetty epäillylle. E kertoi, että yleensä heidän tutkimissaan rikoksissa ei ole asianomistajia, koska yleensä rikotaan määräyksiä ja sääntöjä. Tämän lisäksi rikokset ovat varsinaisia ja epävarsinaisia sotilasrikoksia, esimerkiksi palvelusrikos. Mikäli kyseessä olisi vaikka pahoinpitely, jossa toinen varusmies on lyönyt toista, niin asianomistajan kuulustelun osalta tulee kiinnitettyä valmistautumisessa huomiota erityisesti asianomistajan taustojen tarkastamiseen.

3. Kuinka paljon käytät aikaa kuulusteluun valmistautumiseen, kun kyseessä on lievä tai törkeä rikos?

Poliisi A vastasi, että yksinkertaiseenkin asiaan saattaa mennä paljon aikaa, riippuen vastapuolesta. Lievään rikokseen A arvioi käyttävänsä sellaisen nollasta kahteenkymmeneen minuuttiin ja törkeään kymmenestä minuutista tuntiin. Ajan kesto riippuu paljon asiasta. Lieväkin rikos voi olla vaikeaselkoinen ja törkeä selkeä.

Poliisi B kommentoi, että rikoksia ei oikeastaan voi erotella lievään tai törkeään valmistautumisen suhteen, koska rikosten skaala on niin laaja. Valmistautuminen riippuu enemmän todisteista ja asian selkeydestä.

Rajavartija C kertoi, että tarkoituksena on hoitaa lievät rikokset niin sanotusti "yhden kosketuksen taktiikalla". Kyseisiin rikoksiin ei siis juurikaan valmistauduta, koska olosuhteiden vuoksi rikokset tulevat hyvinkin nopeasti eteen. Törkeiden rikosten osalta rajavartija C totesi, että valmistautuminen riippuu siitä, että kuinka paljon on materiaalia käytettävissä kuulustelua varten. C totesi myös, että valmistautumiseen vaikuttaa myös sekin, kuinka monta henkilöä pyritään kuulustelemaan samaan aikaan, ja tällä voi olla merkitystä sen osalta, kuinka paljon on valmistautumisaikaa. Törkeiden rikosten osalta C totesikin, että voidaan sanoa valmistautumiseen menevän päiviä, ellei jopa viikkoja.

Sotilaslakimies D vastasi, että rikosnimikkeellä ei niinkään ole merkitystä, vaan ylipäättään asian laajuudella ja monimutkaisuudella. Sakkojuttukin voi olla hyvin monimutkainen, joka vaatii pitkää valmistautumista. D korosti, että Puolustusvoimilla tutkitaan nimenomaan virkarikoksia ja virkarikosten kaltaisia sotilasarikoksia, jotka ovat usein sakolla sovitettavissa. Välillä sakkoasiat ovat kuitenkin niin monimutkaisia, että täytyy aika hyvin tietää asiasta etukäteen ennen kuulustelun suorittamista.

Ylietsivä E:n mukaan rikoksen nimikkeen perusteella ei voi määrittää sitä, kuinka paljon aikaa menee valmistautumiseen. E kertoikin yhdeksi käytännön esimerkiksi omasta työstään palvelusrikoksen, joka rikosnimikkeenä ei ole missään nimessä törkeä, mutta asiana se palvelurikos voi olla hyvinkin monimutkainen ja tämän selvittämiseen voi joutua kuulemaan todella montaa eri henkilöä ja olemaan yhteydessä jopa sadan ihmisen kanssa. Törkeiden rikosten osalta E nosti oman poliisitaustansa esiin ja kertoi, että törkeän rikoksen selvittäminen voi olla hyvinkin selvä ja tällöin ei tarvitse kuulla kuin 1–2 henkilöä. E totesikin, että yleisesti valmistautumiseen menee aikaa tunneista useampaan päivään.

4. Onko valmistautumisessa muita mukana?

Poliisi B:n mukaan poliisin perustutkinnassa ei juurikaan ole muita mukana. Jos samaa juttua tutkii useampi tutkija, joskus käydään pääpiirteittäin läpi mitä halutaan kuulusteluissa kysyä. B:n mukaan kuulustelut pääsääntöisesti valmistellaan ihan yksin.

Rajavartija C kertoi, että he valmistautuvat usein kuulusteluun porukalla. Tutkimukseemme osallistunut C työskentelee pienryhmässä, jossa kaikki tekevät kaikkea. Osa ryhmän jäsenistä hoitaa kuitenkin enempi kuulusteluja. C myös mainitsi, että kuulusteluja hoidetaan välillä taktisesti porukalla siten, että välillä henkilöt kuulustellaan tarkoituksella yhtä aikaa ja välillä peräkkäin. Tietojen vaihtoa käydään aina tarpeen mukaan kuulustelijoiden välillä, jotta toinen samassa jutussa työskentelevä voi hyödyntää sitä omassa kuulustelussaan.

Sotilaslakimies D kertoi olevansa useinkin mukana kuulusteluihin valmistautumisessa tutkinnanjohtajan asemassa. Varsinkin silloin, kun kyseessä on vähänkin hankalampi juttu ja siinä on joku sotilas aspekti, joka tulee ottaa huomioon. Tai jos D haluaa tutkijoidensa selvittävän joitain tiettyjä asioita. Osa henkilöstöstä on vasta hiljattain siirtynyt poliisista tutkijoiksi, joten heillä ei ole vielä kokemusta PV:n asioista niin paljoa.

Ylietsivä E kertoi, että tutkinnanjohtajan kanssa usein keskustellaan yhdessä siitä, mitä olisi syytä selvittää tulevassa kuulustelussa. Joskus valmistellaan myös toisen tutkijan kanssa parityönä yhteinen kuulustelurunko, jota voi sitten muokata omanlaisekseen omaa kuulustelua varten. Tutkintaa

toteutetaan siis osittain kollegoiden kanssa yhdessä ja ainakin pääasioita käydään usein etukäteen yhdessä läpi.

5. Onko kuulusteluja varten käytettävissä erilliset tilat? Millaiset?

Poliisi B kertoi, että kyseisen poliisilaitoksen tiloissa on kolme erillistä kuulusteluhuonetta käytettävissä. Mutta pääsääntöisesti B kertoi kuulustelujen tapahtuvan omissa työhuoneissa. Poliisi A kommentoi, että näin ei pitäisi olla. Kuulustelut tulisi suorittaa erillisessä tilassa, jossa ei ole henkilökohtaisia tavaroita näkyvillä tai muita poliiseja, jotka jakavat työhuoneen keskenään. A piti laitoksen tilannetta sen suhteen huonona ja toivoi, että asia korjaantuisi tulevien uusien tilojen myötä. Poliisi A kertoi, että kuulustelut pystytään toteuttamaan myös kentällä partioautoissa, mikäli kyseessä on suppea kuulustelu.

Rajavartijan mukaan Rajavartiolaitoksella on vain osassa rajanylityspaikkoja jonkinlaiset kuulustelutilat. Kansainvälisillä rajanylityspaikoilla on erikseen kuulusteluja varten varattu huone. Jossakin tapauksissa turvaudutaan tiloihin, jotka ovat muussa kuin kuulustelu käytössä. Törkeät rikokset pääosin kuulustellaan poliisin tiloissa. Rajavartija C mainitsikin esimerkin siitä, että mikäli kuultavan osalta on niin sanotusti "pakkokeinot päällä", niin jos tarvitaan huonetta lainaan moneksi päiväksi, ei saada virallisia kuulusteluhuoneita, vaan jonkun poliisin työhuone, joka ei satu olemaan paikalla.

Sotilaslakimies D:n mukaan Puolustusvoimilla valtaosa kuulusteluista suoritetaan asiakkaan luona. Käytännössä tutkija useimmiten lähtee joukko-osastolle, missä kuulusteltava on. Eli kaikki kuulusteluihin käytettävät tilat ovat vähän sellaisia tilapäisiä kuulustelutiloja, neuvotteluhuoneita tai vastaavia, mitkä on muutettu tilapäisesti vain kuulusteluun sopiviksi.

Puolustusvoimilla on D:n kertoman mukaan käytössä myös erikoisajoneuvoja, jotka on suunniteltu rikostutkintaa ja kuulustelukäyttöä varten. Niillä pääsee suorittamaan kuulusteluja myös maastossa tai harjoitusalueella. Kyseisillä ajoneuvoilla ajetaan joskus myös kuulusteltavan kotipihaan suorittamaan kuulustelu. Vaikka kuulusteltava voidaan velvoittaa saapumaan esitutkintaviranomaisen lähimpään tarkoitukseen sopivaan toimipaikkaan (ETL 6:1), voi tutkija valita paikan ja käyttää kuulustelutaktisena keinona matkustaa kuultavan luokse. Kuultavalla ei ole siten pitkää ajomatkaa takana ja mieli saattaa olla virkeämpi. Poliisi voi vastaavissa tilanteissa tehdä virka-apupyynnön toiselle laitokselle, jos kuultava henkilö on satojen kilometrien päässä.

Ylietsivä E kertoi, että suurin osa jutuista on yleensä joukko-osastoissa tapahtuneita, jolloin pyritään siihen, että kuulustelu voidaan toimittaa paikan päällä. Joukko-osaston oikeusupseeri on voinut tämän järjestelyn jo hoitaa valmiiksi kuulustelun osalta. Voi olla, että kuulustelu myös suoritetaan

kuulusteltavan omassa työhuoneessa. Kuulusteluja voidaan myös suorittaa päävartiossa tai vartiostossa erillisessä kuulusteluhuoneessa, mikäli sellainen vain on. Kotiutuneiden varusmiesten osalta kuulustelut suoritetaan erikoisajoneuvossa, joka on tarkoitettu kuulustelujen suorittamista varten. Eli käytännössä ajetaan lähemmäksi kuultavaa ja suoritetaan kuulustelu yleisellä paikalla.

6. Miten henkilöt sijoittuvat huoneessa?

Poliisi A kertoi, että pääsääntöisesti erillisessä kuulusteluhuoneessa kuultava sijoitetaan huoneen perälle selkä seinää vastaan ja kuulustelija istuu huoneen etupuolelle selkä oven suuntaan. Työhuoneessa istutaan sivuttain ja kuultava on keskellä.

Rajavartija C totesi sijoittumisen osalta, että on otettava ensisijaisesti huomioon työturvallisuus. Kuulustelija sijoittuu siten, että on lähimpänä ovea ja kuulusteltava olisi mahdollisimman kaukana ovesta. Tulkki ja avustaja sijoittuu kuulusteltavan ja kuulustelija väliin. C kertoi, että hän itse pyrkii siihen, että saa katsekontaktin kuulusteltavaan, ja tulkki ja avustaja on siinä heidän välillään siten, että he kuitenkin ovat sivussa, eivätkä pysty vaikuttamaan kuulusteltavaan.

Koska Puolustusvoimilla ei ole kuulustelukäyttöön suunniteltuja huoneita, sotilaslakimies D kertoi työturvallisuuden olevan suurin haaste. Eli miten sijoittua huoneessa, jos tulee esimerkiksi aggressiivisen henkilön kanssa sellainen tilanne, että pitäisi nopeasti päästä pois. D:n mukaan kuulustelut suunnitellaan aina mahdollisuuksien mukaan siten, että arvioidaan etukäteen, minkälainen kuulusteltava on, ja onko tarpeen huomioida tällaisia seikkoja. Kuulustelutila pyritään miettimään aina työturvallisuus edellä. Kuulustelutilaan sijoitetaan siten, että kuulustelija pääsee kirjaamaan kuulustelun läppärillä pöydän ääressä ja kuultava sijoitetaan sen mukaan sopivaan paikkaan. Kuulustelutodistaja, jos sellainen on, istuu kuulusteltavan selän takana tai jossain sopivassa paikassa. Ja avustaja vähän syrjempänä. Kuulustelu on D:n mukaan kuulustelijan ja kuulusteltavan vuoropuhelua, jonka vuoksi muut eivät istu saman pöydän ääressä. Joskus kuulustelun aikana täytyy käydä läpi joitain asiakirjoja, karttoja, valokuvia, karttoja tai vastaavia, jolloin niitä on helpompi käydä läpi pöydän ääressä kuin ojennella toiselle puolelle huonetta. Tutkinta-autoissa tutkija istuu pöydän ääressä ja kuulusteltava hänen etupuolellaan viistossa, eli ei suoraan vastapäätä. Molemmille on penkit ja sijoittuminen voidaan D:n mukaan miettiä siten, kuin se luontevimmin sujuu.

Ylietsivä E kertoi, että sijoittumisessa on otettava huomioon työturvallisuus myös siltä osin, että ylietsivillä ei ole käytössä voimankäyttövälineitä. Tämän vuoksi kuulustelija on itse lähimpänä ovea ja

kuultava sijoitettava huoneen perälle. Usein tämä ei kuitenkaan toteudu, koska aina ei ole kuulusteluun tarkoitettuja tiloja käytettävissä. Sijoittuminen toteutetaan mahdollisuuksien mukaan siten, että kuultavaan on vähän välimatkaa. Jos kuultava alkaa lähestyä kuulustelun aikana, niin sanomalla tai muuten ilmaisemalla kuulusteltavalle ilmaisen, että on hyvä pitää etäisyyttä, totesi E haastattelussa. Tämä myös senkin takia, ettei kuultava näe tietokoneen näyttöä, jos esimerkiksi on jotain asiakirjoja auki, joita kuultavan ei tarvitse nähdä. E totesi myös, että mikäli kuulustelussa olisi epäiltyä väkivaltarikoksesta, niin kuulustelu olisi hyvä suorittaa kuulusteluhuoneessa, joka on työturvallisin vaihtoehto.

7. Miten oikeudet ja velvollisuudet ilmoitetaan kuulusteltavalle?

Poliisi B vastasi, että heidän ryhmällään on yhtenäinen tapa ilmoittaa oikeudet ja velvollisuudet. Kuultavalle annetaan lomake luettavaksi, jossa oikeudet on kirjallisesti ja sen lisäksi pääkohdat kerrotaan erikseen; avustajan käyttö, itsekriminointisuoja, kielelliset oikeudet ja lähiomaista ei tarvitse saattaa syytteen vaaraan. Myös puolustajan määrääminen kerrotaan erikseen. Sen jälkeen kysytään kuultavalta, että hän on ymmärtänyt oikeutensa ja velvollisuutensa ja kirjataan ne kuulustelulomakkeeseen läpikäydyksi. Siten tutkinnanjohtajakin näkee kaikista kuulusteluista, että asia on tehty tarkoituksenmukaisesti.

Rajavartija C totesi, että kertoo omin sanoin kuulusteltavalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa siten, että kuulusteltava on ne ymmärtänyt. Tämän osalta C korosti tulkin tärkeyttä, että hän osaa selittää ne kuulusteltavalle, miten hän on ne selittänyt. Oikeuksien ja velvollisuuksien osalta C nosti esille sen, että kerrotaan omin sanoin ne asiat, jotka ovat tärkeimmät kuulusteltavalle hänen roolistaan riippuen.

Sotilaslakimies D:n mukaan Puolustusvoimilla on käytössä samanlaiset lomakkeet mitä poliisilla. Kuulusteltavalle annetaan oikeudet ja velvollisuudet kirjallisena luettavaksi ja D kertoi, että käy suullisesti vielä kaikki kohdat läpi. Sen jälkeen hän varmistaa, että henkilö on ymmärtänyt lukemansa ja selittää tarvittaessa ne tarkemmin. D pyrkii ikään kuin maallikon tavoin ajattelemaan asiaa, ja selittämään oikeudet ja velvollisuudet mahdollisimman ymmärrettävästi.

Ylietsivä E kertoi, että hän kertoo jo heti kuulustelun alussa kuultavalle hänen asemansa, jonka jälkeen E kertoo suullisesti yksitellen näitä oikeuksia ja velvollisuuksia, Kuultavalle lukiessaan oikeuksia ja velvollisuuksia, on E antanut luettavaksi kirjallisen asiakirjan, jossa nämä oikeudet ja velvollisuudet ovat. E kertoi, että tämä kuultavalle annettava kirjallinen asiakirja taitaa olla hänen mielestään sama, kun mikä on poliisilla oleva asianomistajalle, todistajalle ja epäillylle annettava kirjallinen asiakirja. Tämän jälkeen hän kysyy kuultavalta, onko ymmärtänyt asemaansa liittyvät oikeudet ja velvollisuudet ja onko hänellä kysyttävää. Epäillyn kohdalla E kertoi vielä

varmistavansa, haluaako hän avustajan tai kuulustelutodistajan kuulusteluun ja kirjaa sen kuulustelukertomukseen erikseen näkyville.

8. Käydäänkö kuulustelun alussa epävirallinen keskustelu?

Poliisi B toi vastauksessaan esille, että epävirallinen keskustelu on ennemminkin kiinni kuultavasta. Jos kuultava haluaa jutella, niin sitten keskustelu käydään, koska siinä saadaan toki keskusteluyhteys paremmin vielä auki.

Rajavartija C kertoi, että ennen kuulustelun aloittamista pyritään keventämään tunnelmaa ja samalla herätellään luottamusta. Alkuun pyritään myös tunnustelemaan kuulusteltavaa ja hänen luonnettaan. Jos kysymykset vain lukee paperista suoraan, eikä vie kuulustelua sen henkilön mukaan, niin yleensä tulos ei ole hyvä. Pitäisi pyrkiä tuntemaan sitä henkilöä, saada luonnetta vähän esiin ja sen lisäksi pitää tuntea asia, jota tutkii.

D:n mielestä on luontevaa, että ennen kuulustelua käydään keskustelu jostain ihan muusta aiheesta ennen varsinaista kuulustelua. Voi olla jopa niin, että kuulustelijaakin jännittää se tilanne, joten alkukeskustelu toimii hyvänä ice breikkerinä. Keskustelu voi lähteä ihan mistä tahansa, mistä se aina kunkin kohdalla luontevimmin alkaa. Se on hyvin yksilöllistä. Joku voi hyvinkin kertoa avoimesti omasta elämästään tai päivästä, jolloin tunnelma kevenee ja kuulusteltava saattaa kertoa avoimemmin itse kuultavasta asiastakin sen jälkeen. D ei kokenut luontevaksi, että kuulustelu aloitettaisiin heti oikeuksista ja velvollisuuksista kertomalla, vaan aina jonkinlainen vapaa keskustelu alkuun.

Ylietsivä E kertoi, että kuulustelun alussa käydään pieni epävirallinen keskustelu. Jos kuultava on vapailla kuulustelua tehtäessä, niin esimerkiksi jutellaan säästä tai esimerkiksi, miten päivä on mennyt. Tarkoituksena on kuitenkin saada kuultavalle rento olo ja rentoutunut ilmapiiri kuulustelulle.

9. Missä vaiheessa kuulustelu kirjataan?

Poliisi B kertoi kirjaavansa kuulustelut samaan aikaan, kun kuulusteltava puhuu. Välissä hän saattaa keskeyttää kuultavan puheen, jotta saa kirjattua kertomusta, mutta sitten taas kirjaus jatkuu samaan tapaan. B oli sitä mieltä, että jos kertomusta ei kirjattaisi samaan aikaan, ehtisi asioita unohtaa välissä, joten on helpompaa, jos ei tarvitse palata uudestaan kertomuksen alkuun kirjauksen takia. Tällä tavoin B kertoi välttävänsä myös kuultavan turhautumisen, jos häneltä täytyisi kysellä asiat uudestaan.

Rajavartija C kertoi, että kirjaa kuulustelua ylös samalla, kun kuulustelua käydään. Tämän lisäksi C kertoi korjaavansa ja tarkentavansa, että onko ymmärtänyt asian oikein. Tämän C nosti esille sen

takia, että kuulusteluissa on useasti tulkki mukana ja kuulusteltavan kanssa voi myös olla kulttuurisia eroja. Kuulusteltavan kertoman merkitys voi siten muuttua ja tämän takia on hyvä varmistaa, että molemmat ymmärtävät asiat samalla tavalla.

D kertoi kirjaavansa kertomuksen kuulustelun aikana. Hän hyödyntää valmiiksi kirjaamia kysymyksiään ja kirjoittaa vastauksia sitä mukaan, kun ne käydään kuulustelussa. Kuulustelun lopuksi D käy vielä yhdessä kuulusteltavan kanssa kertomuksen ja korjaa sanamuotoja tai vastaavia, jos on tarvetta. Sitten henkilö saa kertomuksen vielä luettavaksi.

Ylietsivä E:n mukaan kuulustelujen kirjaamisen vaikuttaa paljonkin se, että minkälainen tapaus on kyseessä. Siinä vaiheessa, kun kuultava on saanut kerrottua asiansa, niin E kertoi kirjaavansa kuulustelukertomuksen. E kertoi, että kuulustelun aikana hän tekee muistiinpanoja ja toisaalta myös tarkentavia kysymyksiä, joiden pohjalta kirjaa kuulustelun. E:n mielestä vapaan kerron kautta saa huomattavasti paremman kertomuksen, koska silloin voi tulla paljon sellaisiakin asioita, joita ei ole itse osannut miettiä etukäteen. Epäillyn ja todistajan osalta E totesi, että aloittaa kirjaamaan heti kun juttua alkaa tulemaan. Mutta tämäkin riippuu siitä, minkälainen kuultava on, minkälainen rikos on kyseessä ja kuinka paljon on aikaa käytettävissä kuulusteluun. Vapaan kerronnan kirjaaminen vie aikaa enemmän, joten joskus on mentävä valmiin sapluunan mukaan ja kirjattava kertomus heti.

10. Videoidaanko kuulusteluja?

Poliisi B kertoi, että heillä videoidaan kuulusteluja. Varsinkin nuorten kuulusteluja videoidaan, mutta välillä myös aikuisten. Esimerkiksi seksuaalirikoksissa, kuultavan tajunnan aleneman vuoksi tai muun vastaavan mielen laadun vuoksi. Joskus on jouduttu videoimaan sairaalassa heti tapahtuman jälkeen. Aina on kuitenkin jokin erityinen syy, miksi kuulustelu videoidaan. Tällainen tilanne voi olla myös silloin, kun epäilty ei ole halunnut avustajaa paikalle, eikä kuulustelutodistajaa ole saatavilla. Siten turvataan sekä poliisin että kuultavan oikeuksien toteutuminen. Poliisi A kertoi, että videointia hyödynnetään joskus myös tilanteessa, jossa vakavaa rikosta tutkittaessa kuultavan käytös on ollut poikkeavaa ja henkilön suhtautuminen johonkin asiaan voidaan tuoda videon avulla näyttönä oikeusistunnossa.

Rajavartija C totesi, että normaalitilanteissa ei käytännössä videoida ollenkaan, mutta sitten on myös tapauksia, joissa syyttäjä on halunnut, että kuulustelut videoidaan. C kertoi, ettei hänellä ollut tiedossa yhtäkään tapausta, jossa videota olisi lopulta käytetty oikeudenkäynnissä. Aina on riittänyt kirjallinen versio kuulustelusta todisteeksi. C:n mielestä videoinnista olisi paljon hyötyä oikeusturvan kannalta, ettei myöhemmin voitaisi vedota siihen, että asiat olisi ymmärretty väärin tai tulkki kääntänyt jotain osaa väärin. Videolta voisi tarkistaa nämä kaikki asiat.

Sotilaslakimies D kertoi, että kuulusteluja on videoitu Puolustusvoimilla jonkin verran. Mutta tilapäisjärjestelyjen takia videointeja ei ole aina mahdollista tehdä. Pääsääntöisesti videoinnit on tehty poliisien tiloissa, joissa videointiin on valmiudet. Kuulustelukertomus on videoinnin jälkeen litteroitu ja sitten lähetetty kuulusteltavalle tarkastettavaksi.

Ylietsivä E totesi, että hänen tietojensa mukaan heillä ei videoida kuulusteluja tällä hetkellä ja yhtään hänen tekemäänsä kuulustelua ei ole videoitu.

7 YHTEENVETO

Tämän luvun ensimmäisessä osiossa vertailemme tutkimustuloksia havainnollistaen niitä taulukon avulla. Toisessa osiossa pohdimme saatuja tuloksia, peilaamme niitä omiin kokemuksiimme työelämästä ja arvioimme jatkotutkimuksen tarvetta.

7.1 Vertailu

1. Minkälaisen kuulustelukoulutuksen olet saanut?

<i>Organisaatio</i>	<i>Yhtäläisyydet</i>	<i>Eroavaisuudet</i>
Poliisi	Polamkin tarjoamat kurssit.	Poliisin perustutkinto. Laitoskohtaiset päivitykset ja täydenniskoulutukset.
Rajavartiolaitos	Polamkin tarjoamat kurssit.	RVL koulutetuin. Puolustusvoimien kuulustelukoulutukset.
Puolustusvoimat	Polamkin tarjoamat kurssit.	

2. Miten valmistaudut kuulusteluun, kun kuulusteltavana on rikoksesta epäilty, asianomistaja tai todistaja?

<i>Organisaatio</i>	<i>Yhtäläisyydet</i>	<i>Eroavaisuudet</i>
Poliisi	<p>Taustatietojen tarkistaminen, varsinkin rikoksesta epäillyn osalta.</p> <p>Mitä halutaan selvittää kuulustelussa.</p> <p>Valmistautuminen riippuu jutun laadusta.</p>	<p>Suppein valmistautuminen.</p> <p>Etukäteen kysymysten miettiminen.</p>
Rajavartiolaitos	<p>Taustatietojen tarkistaminen, varsinkin rikoksesta epäillyn osalta.</p> <p>Mitä halutaan selvittää kuulustelussa.</p>	<p>Rajalla tulkin ja avustajan käyttö yleistä jokaisessa kuulustelussa.</p> <p>Kuultavan taustatietoja ei aina saatavilla</p> <p>Kuulusteluun valmistautuminen pysyy samana riippumatta siitä, minkälainen juttu on kyseessä.</p>
Puolustusvoimat	<p>Taustatietojen tarkistaminen, varsinkin rikoksesta epäillyn osalta.</p> <p>Mitä halutaan selvittää kuulustelussa.</p> <p>Valmistautuminen riippuu jutun laadusta.</p>	<p>Laajin valmistautuminen.</p> <p>Etukäteen kysymysten miettiminen.</p> <p>Rikokset pääsääntöisesti sotilasrikoksia.</p> <p>Ei asianomistajaa.</p>

3. Kuinka paljon käytät aikaa kuulusteluun valmistautumiseen, kun kyseessä on lievä tai törkeä rikos?

<i>Organisaatio</i>	<i>Yhtäläisyydet</i>	<i>Eroavaisuudet</i>
Poliisi	Jutun laatu ratkaisevana tekijänä miten valmistaudutaan. Aina valmistaudutaan.	Aika arviot: Lievät: 0–20 min Törkeät: 10–60 min
Rajavartiolaitos	Jutun laatu ratkaisevana tekijänä miten valmistaudutaan. Aina valmistaudutaan.	Taustatietojen saatavuus. Lievissä jutuissa ”yhden kosketuksen periaatteella” asian hoitaminen. Aika arviot: Lievät: Ei juurikaan, ei tarkkaa arviota. Törkeät: päivästä- viikkoihin
Puolustusvoimat	Jutun laatu ratkaisevana tekijänä miten valmistaudutaan. Aina valmistaudutaan.	Pääsääntöisesti sakkojutut kyseessä. Aika arviot: Lievät: Ei tarkkaa arviota. Törkeät: tunnista- päiviin

4. Onko valmistautumisessa muita mukana?

<i>Organisaatio</i>	<i>Yhtäläisyydet</i>	<i>Eroavaisuudet</i>
Poliisi		Tutkija hoitaa valmistautumisen.
Rajavartiolaitos	Ryhmätyöskentely. Tutkinnanjohtaja pyytää selvittämään tietyt asiat kuulustelussa.	Pienryhmissä työskentely.
Puolustusvoimat	Ryhmätyöskentely. Tutkinnanjohtaja pyytää selvittämään tietyt asiat kuulustelussa.	Parityöskentelynä tai ryhmissä.

5. Onko kuulusteluja varten käytettävissä erilliset tilat? Millaiset?

<i>Organisaatio</i>	<i>Yhtäläisyydet</i>	<i>Eroavaisuudet</i>
Poliisi	Tilapäistilojen käyttö.	<p>Poliisilla erilliset tilat, mutta harvoin käytössä, kuulustelut yleensä omassa työhuoneessa.</p> <p>Tutkinnanjohtaja piti huonona käytäntönä, toivoi uuden aseman myötä parannusta.</p> <p>Partioautot kentällä suppeassa kuulustelussa</p>
Rajavartiolaitos	Tilapäistilojen käyttö.	<p>Törkeät tapaukset kuulustellaan poliisin tiloissa.</p> <p>Osassa rajan toimipisteitä kuulustelutiloja.</p> <p>Välillä kuulustelut suoritetaan tilapäistiloissa tai poliisin työhuoneissa.</p>
Puolustusvoimat	Tilapäistilojen käyttö.	<p>Ei kuulusteluhuoneita.</p> <p>Käytettävissä tutkinta-auto tai tilapäistilat.</p>

6. Miten henkilöt sijoittuvat huoneessa?

<i>Organisaatio</i>	<i>Yhtäläisyydet</i>	<i>Eroavaisuudet</i>
Poliisi	<p>Sijoittuminen tilojen mukaan, jos mahdollista, niin kuulustelija oven vieressä ja kuultava huoneen takaosassa.</p> <p>Avustajat ja muut kuulusteluun osallistuvat istuvat sivussa tai takana.</p>	<p>Kuulusteltaessa työhuoneessa istutaan sivuttain kuultavaan nähden.</p> <p>Kuulusteluhuoneessa kuulustelija lähellä ovea ja kuultava huoneen perällä.</p>
Rajavartiolaitos	<p>Sijoittuminen tilojen mukaan, jos mahdollista, niin kuulustelija oven vieressä ja kuultava huoneen takaosassa.</p> <p>Avustajat ja muut kuulusteluun osallistuvat istuvat sivussa tai takana.</p>	<p>Kuulusteluissa mukana usein tulkki ja avustaja.</p> <p>Tulkki istuu kuultavan ja kuulustelijan välissä sivulla.</p> <p>Nostettiin työturvallisuus perusteeksi sijoittumiselle.</p>
Puolustusvoimat	<p>Sijoittuminen tilojen mukaan, jos mahdollista, niin kuulustelija oven vieressä ja kuultava huoneen takaosassa.</p> <p>Avustajat ja muut kuulusteluun osallistuvat istuvat sivussa tai takana.</p>	<p>Puolustusvoimien tutkijoilla ei käytössä voimankäyttövälineitä.</p> <p>Nostettiin työturvallisuus perusteeksi sijoittumiselle.</p> <p>Tutkinta-autossa vähän tilaa, istutaan kuulusteltavaa lähellä.</p>

7. Miten oikeudet ja velvollisuudet ilmoitetaan kuulusteltavalle?

<i>Organisaatio</i>	<i>Yhtäläisyydet</i>	<i>Eroavaisuudet</i>
Poliisi	Kaikilla tutkimuksen viranomaisilla yhtenäinen toimintamalli.	
Rajavartiolaitos	Kaikilla tutkimuksen viranomaisilla yhtenäinen toimintamalli.	Käydään suullisesti läpi, jos ei ole antaa oikealla kielellä lomaketta luettavaksi.
Puolustusvoimat	Kaikilla tutkimuksen viranomaisilla yhtenäinen toimintamalli.	

8. Käydäänkö kuulustelun alussa epävirallinen keskustelu?

<i>Organisaatio</i>	<i>Yhtäläisyydet</i>	<i>Eroavaisuudet</i>
Poliisi		Epävirallinen keskustelu käydään kuultavan mukaan.
Rajavartiolaitos	Epävirallinen keskustelu käydään aina. Osana rutiinia.	
Puolustusvoimat	Epävirallinen keskustelu käydään aina. Osana rutiinia	

9. Missä vaiheessa kuulustelu kirjataan?

<i>Organisaatio</i>	<i>Yhtäläisyydet</i>	<i>Eroavaisuudet</i>
Poliisi	Kirjataan kuulustelun aikana.	Haluaa välttää kuulusteltavan turhautumisen, jos pitäisi kysyä uudestaan samoja kysymyksiä.
Rajavartiolaitos	Kirjataan kuulustelun aikana.	Usein tulkki mukana kuulustelussa, jonka vuoksi varmistelee jo kuulustelun aikana, että on ymmärtänyt asiat oikein.
Puolustusvoimat	Kirjataan kuulustelun aikana.	Joskus kirjataan asianomistajan kanssa vapaan kerronnan jälkeen. Riippuu aina kuultavasta, kirjaako heti vai myöhemmin.

10. Videoidaanko kuulusteluja?

<i>Organisaatio</i>	<i>Yhtäläisyydet</i>	<i>Eroavaisuudet</i>
Poliisi	Videoinnit suoritetaan tarvittaessa.	Videointia käytetään esimerkiksi nuorten kuulusteluissa. Tilanteesta riippuen voi käyttää myös aikuisten kuulusteluissa. Poliisissa tuodaan myös näyttöarvona juttuun liittyen henkilön poikkeuksellinen käytös kuulusteluissa videoinnin kautta.
Rajavartiolaitos	Videoinnit suoritetaan tarvittaessa.	Ei kuulu rutiini toimenpiteisiin. Suoritetaan, mikäli syyttäjä niin haluaa.
Puolustusvoimat	Videoinnit suoritetaan tarvittaessa.	Pääsääntöisesti videoitavat kuulustelut suoritetaan poliisin tiloissa.

7.2 Pohdinta

Tutkimustulokset antavat yleiskäsityksen eri esitutkintaviranomaisten kuulustelutoimenpiteiden eroavaisuuksista ja yhtäläisyyksistä. Tutkimustuloksia tarkasteltaessa ja sen luotettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon otannan pienuus. Vastaukset antavat suuntaviivoja siitä, mitä käytännön eroja eri esitutkintaviranomaisten kuulustelumenetelmissä voi ilmetä.

Tutkimukseen haastateltiin 5 henkilöä. Haastateltavat henkilöt työskentelivät eri tehtävissä ja siten tutkinnan tasoissa oli poikkeavuuksia. Tutkimukseen haastatellut poliisin edustajat toimivat päivittäisessä tutkinnassa, kun taas Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien edustajien työtehtävissä tutkinnan taso vaihteli päivittäisestä tutkinnasta vaativaan tutkintaan. Molempien organisaatioiden edustajilla työtehtävät käsittivät molemmat tutkinnat tasot, riippuen tutkittavana olevasta rikoksesta. Mikäli tutkimus toistettaisiin, pyrkimyksenä olisi saada esitutkintaviranomaisten edustajat samalta tutkinnan tasolta. Tutkimuksen toistettavuutta arvioitaessa on huomioitava myös se, että eri esitutkintaviranomaisilla on tutkittavanaan toisistaan poikkeavia rikosnimikkeitä.

Tutkimuksen kaikkiin tutkimusongelmiin saatiin vastaukset. Kysymykset lähetettiin etukäteen haastateltaville henkilöille, jolloin heillä oli aikaa valmistautua haastatteluun ja miettiä vastauksiaan. Haastattelun aikana ei tullut tarvetta tarkentaa kysymyksiä haastateltaville, joten kysymysten voidaan katsoa siltä osin olleen helposti tulkittavissa ja ymmärrettävissä kaikkien osalta samalla tavoin.

7.3 Tutkimustulosten analysointi

Tässä osiossa pohdimme tutkimustuloksia kysymyksittäin haastattelulomakkeen mukaisesti.

1. Minkälaisen kuulustelukoulutuksen olet saanut?

Tutkimuksen kohteena olevien viranomaisten kesken oli mielestämme huomattavissa eroja omassa aktiivisuudessa ja perehtyneisyydessä koulutuksen osalta. Tämä selittyi sillä, että tutkimuksessa mukana olleiden tutkijoiden työkokemuksissa ja koulutustaustoissa oli eroavaisuuksia. Poliisin ja Puolustusvoimien tutkijoilla on poliisin peruskoulutus, johon kuuluu kuulustelukoulutusta. Rajavartiolaitoksen tutkijalla ei ollut kuulustelukoulutusta osana rajavartijan peruskoulutusta. Puolustusvoimien tutkijalla ja Rajavartiolaitoksen tutkijalla oli pidempi työura takana verrattuna poliisin tutkijaan. Puolustusvoimien tutkija kertoi haastattelussa lukevansa vapaa-ajalla kuulusteluun liittyvää kirjallisuutta ja hakeneensa aiemmin kuulusteluun liittyviin koulutuksiin.

Rajavartiolaitoksen tutkija kertoi käyneensä useammassa eri kuulustelukoulutuksessa. Tämä voi myös selittyä sillä, Rajavartiolaitoksessa rikostutkijoita on huomattavasti vähemmän kuin poliisissa, ja heillä on paremmat mahdollisuudet päästä osallistumaan poliisin kuulusteluopin kurssille.

Poliisille tekemässä haastattelussa emme kuulleet, että olisi hakeuduttu kuulusteluun liittyviin koulutuksiin tai muuten kuulusteluun liittyvää perehtyneisyyttä vapaa-ajalla, tämä oli mielestämme yksi poikkeava seikka koulutuksen osalta.

Aktiivisuuden osalta Puolustusvoimilla ja Rajavartiolaitoksella vaikuttikin olevan enemmän aktiivisuutta verrattuna poliisiin. On kuitenkin muistettava tässäkin asiassa tutkimuksen pieni otanta ja se, että

poliisilla on suhteessa paljon enemmän tutkijoita. Rajatun osallistujamäärän vuoksi kaikki halukkaat eivät aina pääse kursseille, joten osa poliiseista ei sen vuoksi ole saanut täydennyskoulutusta.

2. Miten valmistaudut kuulusteluun, kun kuulusteltavana on rikoksesta epäilty, asianomistaja tai todistaja?

On mahdollista, että haastattelun aikana haastateltavat eivät muistaneet mainita kaikkia seikkoja valmistautumiseen liittyen, jonka vuoksi ei voida suoraan tehdä johtopäätöstä siitä, onko valmistautumisen suhteen eroavaisuuksia. Osa ei esimerkiksi kertonut tekevänsä etukäteen kysymyksiä kuulusteluun, vaikka näin voisimme olettaa tapahtuvan.

Haastatteluista saatujen vastausten perusteella saimme kuitenkin sellaisen vaikutelman, että poliisi käyttää vähiten aikaa valmistautumiseen, vaikka poliisilla on eniten taustatietoja ja rekistereitä käytettävissään. Toisaalta valmistautumista voi nopeuttaa se, että taustatiedot ovat helposti saatavilla.

Omien kokemustemme ja saamiemme tietojen perusteella pidämme poliisien lyhyeen valmistautumiseen yhtenä taustatekijänä sitä, että poliisit tekevät määrällisesti enemmän kuulusteluja ja aikataulu niiden toteuttamiseen voi olla hyvinkin rajallinen.

Eroavaisuuksia on myös siinä, että poliisi kuulustelee laajasti eri asianosaisia yhteen rikokseen liittyen. Puolustusvoimilla eikä Rajavartiolaitoksella ole yleensä asianomistajaa kuultavana, joten kuulustelut keskittyvät lähinnä rikoksesta epäillyn kuulemiseen.

Saatujen vastausten perusteella Rajavartiolaitoksen kuulusteluiden hoitamisen haasteena on haastateltavan henkilön taustatietojen selvittäminen ja rajallinen aika pitää henkilöä kiinniotettuna kuulemista varten. Tutkimustulosten perusteella kuulusteluun valmistaudutaan hyvin, jotta kuuleminen saadaan hoidettua tehokkaasti ja mieluiten yhdellä kertaa, koska henkilöä ei päästä välttämättä kuulemaan toistamiseen.

3. Kuinka paljon käytät aikaa kuulusteluun valmistautumiseen, kun kyseessä on lievä tai törkeä rikos?

Haastatteluista saatujen vastausten perusteella saimme kaikkien esitutkintaviranomaisten osalta sellaisen kuvan, että lieviin rikoksiin käytetään suhteellisen vähän aikaa valmistautumiseen. Törkeiden rikosten osalta vähiten aikaa käyttää poliisi, mutta on huomioitava, että vastaus saatiin perustutkinnan puolelta, jossa käsitellään yleensä liikenne rikoksia ja lieviä rikoksia.

Kaikki haastateltavat nostivat esille, että kuulusteluun valmistautumiseen käytettävää aikaa on vaikea arvioida rikoksen rangaistavuuden tai laadun perusteella, sillä lieväkin rikos voi olla monimutkainen ja törkeä rikos selkeä, jolloin valmistautuminen riippuu enemmänkin rikoksen luonteesta ja käytettävissä olevista todisteista. Rikosten skaala on laaja ja jokainen tapaus pitää arvioida erikseen.

Rikosten laaduissa on eroa poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien kesken. Poliiseilla on rikoksia laidasta laitaan, kun taas Puolustusvoimat käsittelevät yleensä sotilasrikoksia ja palvelusrikoksia. Rajavartiolaitoksella sen sijaan käsitellään muun muassa laittomia maahantulorikoksia, lieviä valtiorajarikoksia, ihmissalakuljetuksia ja ihmiskauppaa. On siis selvää, että näin moninaiset rikokset vaativat ajallisesti erilaista valmistautumista. Onkin haastavaa vetää johtopäätöksiä sen mukaan, onko kyseessä lievä tai törkeä rikos.

Saimme vastausten perusteella myös sellaisen vaikutelman, että tutkijan oma motivaatio ja halu perehtyä rikoksen selvittämiseen saattaa myös vaikuttaa valmistautumiseen käytettävään aikaan. Osa haastateltavista perusteli tarkasti, miksi miettii kysymyksiä etukäteen ja miten suunnittelee kuulustelun kulun, jotta voi taktikoida ja hallita tilannetta yllättävienkin vastausten varalta.

Jälkeenpäin pohdimme, olisiko valmistautumista voinut helpommin arvioida esimerkiksi päivittäin tehtävien kuulustelujen määrien perusteella, jotta voisi arvioida ajan käyttöä sen mukaan, miten monta kuulustelua tutkija hoitaa työvuoronsa aikana ja paljonko päivästä jää aikaa käyttää valmistautumiseen.

4. Muita mukana valmistautumisessa

Poliisin osalta tutkinnanjohtaja ei osallistu kuulusteluun valmistautumiseen, eikä muut tutkijat. Huomioitavaa on, että haastateltu tutkija ja tutkinnanjohtaja työskentelivät päivittäisessä tutkinnassa, joten nämä tiedot koskettavat päivittäistä tutkintaa ja vastaukset ovat yhden ryhmän toimintamalli. Itse olemme työelämässä huomanneet, että tutkinnanjohtaja on aktiivisesti mukana tutkinnassa ja on mahdollista saada tukea myös muilta tutkijoilta.

Puolustusvoimien ja Rajavartiolaitoksen osalta nousi tutkimuksessa esiin porukassa työskenteleminen. Puolustusvoimilla ja Rajavartiolaitoksella ryhmätyöskentely on haastattelusta saatujen tietojen perusteella johdettua ja hallittua ja yhteiset tavoitteet ovat ryhmässä selvillä. Tämä voikin mielestämme olla jopa selkeyttävä tekijä tutkinnassa. Toisaalta voi olla, että ryhmätyöskentelyssä voi olla hidastava vaikutus sillä, että jutun pitää olla tiukasti johdettu ja hallittu. Tutkimuksessamme huomasimme, että poliisilla yksin työskennellessä ei välttämättä ole niin sidotut kädet kuin taas ryhmätyössä, joka on hallittua ja

johdettua. On huomioitavaa, että johdetussa ja hallitussa ryhmätyöskentelyssä on mahdollista saada resurssit järkevästi kohdennettua ja tietoisuus tutkinnan etenemisestä on laajemmalla tasolla selvillä.

Kokonaisuutena valmistautumiseen osallistuvien määrän vähyyteen poliisissa voi vaikuttaa se, että juttujen määrä ja laatu on laajempi kuin Puolustusvoimilla ja Rajavartiolaitoksella. Mielestämme tämä voi vaikuttaa siihen, että poliisilla ei ole laittaa niin laajoja resursseja kiinni yhtä asiaa hoitamaan. Resurssien kohdentamiseen vaikuttaa jutun laatu ja laajuus.

5. Onko kuulusteluja varten käytettävissä erilliset tilat

Rajavartiolaitoksella ja poliisilla on omia kuulustelutiloja pääsääntöisesti vain vähän käytössä, joten molemmat joutuvat turvautumaan usein tilapäisiin kuulustelutiloihin.

Rajavartiolaitos käyttää poliisin kuulustelutiloja varsinkin törkeiden rikosten tutkinnassa, jotta voivat hyödyntää tarvittaessa niissä olevaa tekniikkaa ja suorittaa kuulustelut työturvallisesti.

Poliisit kertoivat haastattelussa suorittavansa kuulusteluja usein omien työpöytänsä äärellä tiloissa, joissa on myös muita työntekijöitä samassa tilassa. He pitivät käytäntöä itsekin huonona, mutta oman laitoksen kuulustelutiloja ei yksinkertaisesti ole riittävästi, joten muuta vaihtoehtoa ei ollut. Poliisit voivat tehdä suppeita kuulusteluja myös poliisiautossa, joka toimii liikkuvana toimistona kentällä. Kaikki poliisiajoneuvot on varustettu siten, että niissä voidaan tulostaa tarvittavat paperit ja hoitaa siten mahdollisimman pitkälle työtehtäviä paikasta riippumatta.

Puolustusvoimilla on käytössä erikoisajoneuvoja, joilla ajetaan yleensä joukko-osastolle kuulusteltavan luokse tai tarvittaessa asiakkaan kotiosoitteeseen. Tutkinta-autot on varusteltu erityisesti kuulusteluja varten ja niillä pääsee liikkumaan maastossa ja harjoitusalueilla. Kuulusteluja suoritetaan myös paikan päällä Puolustusvoimien toimistotiloissa.

Poliisien käytettävissä olevat kuulustelutilat voivat vaihdella paljonkin paikkakunnasta riippuen. Uusissa poliisilaitoksissa asiaan on kiinnitetty huomiota ja erillisiä kuulusteluhuoneita on riittävästi. Tilanne on kuitenkin suurimmassa osassa laitoksia haastava, jolloin on turvauduttava jaettuihin työtiloihin ja samalla tingitään työturvallisuudesta ja yksityisyydensuojasta.

6. Sijoittuminen huoneessa

Puolustusvoimilla perusteltiin henkilöiden sijoittuminen ennen kaikkea työturvallisuudella, koska puolustusvoimien tutkijoina toimivat ylietsivät eivät kannu työtehtävissään voimankäyttövälineitä. Puolustusvoimien tutkija kertoikin haastattelussa, että käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkija istuu lähimpänä ovea ja kuultava mahdollisimman perällä huoneessa.

Poliisit kertoivat, että mikäli kuulustelu suoritetaan kuulusteluhuoneessa, niin poliisi sijoittuu tällöin lähimmäksi ovea ja kuultava huoneen perälle. Haastattelussa poliisi A kertoi myös, että mikäli kuulustelu suoritetaan tutkijan työhuoneessa, niin tällöin kuulustelija ja kuultava istuvat toisiinsa katsottuna sivuttain. Poliisin työhuoneessa suoritettavat kuulustelut selittyivät kuulusteluhuoneiden liian pienellä kapasiteetilla.

Rajavartiolaitoksen tutkija kertoi, että kuulustelussa on usein tutkijan ja kuultavan lisäksi läsnä myös tulkki. Sijoittuminen tapahtuu siten, että kuulustelijan ja kuultavan välissä, mutta samalla siten, että hän ei vaikuta kuultavaan. Sijoittumisessa oli tärkeää se, että kuulustelija istuu lähimpänä ovea ja kuultava huoneen perällä.

Kuulustelutilassa henkilöiden sijoittuminen määrittyy tutkimustulosten perusteella tilan mukaan ja työturvallisuus huomioiden. Kuulustelussa mukana olevien henkilöiden lukumäärä vaihtelee eri viranomaisten kesken, joten sekin vaikuttaa sijoittumisiin.

7. Miten oikeudet ja velvollisuudet ilmoitetaan kuulusteltavalle

Oikeuksien ja velvollisuuksien kertomisen osalta ei ole selkeää eroavaisuutta poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien kesken.

Oikeuksien ja velvollisuuksien osalta poliisissa ja Puolustusvoimilla annetaan heti kuulustelun alussa lomakkeella oikeudet ja velvollisuudet, kun taas Rajavartiolaitoksella oikeuksien ja velvollisuuksien kertominen hoidetaan tulkin välityksellä omin sanoin. Poliisin ja Puolustusvoimien osalta tämä myös voi johtua siitä, että molemmissa tutkijat ovat poliiseja tai vähintäänkin poliisitaustaisia.

Avustajan käyttö nostettiin tutkimuksessa suoritetuissa haastatteluissa Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien osalta esille, kun taas poliisin osalta ei. Taustalla voi olla syynä se, että tutkimukseen haastatellut poliisit työskentelivät päivittäisessä tutkinnassa, jossa juttujen laadun vuoksi kuultava ei halua pyytää avustajaa kuulusteluun. Voisiko olla, että vaativampien rikoksen kohdalla tuotaisiin aktiivisemmin esille avustajan käytön mahdollisuutta. Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien osalta avustajan käyttö voi myös selittyä juttujen vaikeaselkoisuudella. Jutut ovat Rajan osalta ihmiskauppaa, laitonta maahantuloa koskevia rikoksia ja Puolustusvoimien sotilasrikoksia.

Työssä olemme oppineet sen, että välillä avustaja mainitaan vasta kuulustelutilanteessa. Toisaalta tähänkin vaikuttaa se, minkä laatuista ja laajuista rikoksesta on kyse. Tutkimukseen osallistuneiden viranomaisten osalta onkin huomioitava se, että kuulustelun osalta oikeudet ja velvollisuudet ovat samat jokaisella. Viranomaisten selvitettävät rikokset ovat erityyppisiä ja

mielestämme tällä voi olla vaikutusta myös siihen, millä laajuudella ja tarkkuudella oikeudet ja velvollisuudet kerrotaan.

8. Epävirallinen keskustelu

Yllätyimme suorastaan siitä, että poliisi toteutti haastattelun perusteella vapaata keskustelua kuultavan mukaan, eikä taktisena päätöksenä. Näimme asian siten, että haastateltavat eivät nähneet alkukeskustelun merkitystä, jos kuultava ei ollut juttutuulella. Mielestämme varsinkin sellaisissa tilanteissa alkukeskustelu voisi laukaista jännittyneitä tunnelmia ja herättää luottamusta ennen kuulustelua. Alkukeskustelun merkitys mielestämme korostuu, mitä vakavammasta rikoksesta on kyse.

Rajavartiolaitos ja Puolustusvoimat pitivät alkukeskustelua luontevana ja tärkeänä osana tunnelman rakentamisessa ja luottamuksen herättämisessä. Molemmat olivat miettineet asiaa etukäteen, eivätkä nähneet vaihtoehtona sen ohittamista.

Poliisilla juttujen paljous verrattuna Rajavartiolaitokseen ja Puolustusvoimiin voi olla yhtenä tekijänä siihen, että on nipistetty epävirallinen keskustelu pois kuulustelusta, jotta saataisiin nopeammin kuulustelu suoritettua ja juttu etenemään nopeammin rikosprosessissa.

9. Kuulustelun kirjaus

Suurin osa haastateltavista kertoi kirjoittavansa kuulustelukertomusta samaan aikaan, kun kuulusteltava puhuu. Kyseisen käytännön haittapuolena voisi pitää sanattoman viestinnän vähälle huomiolle jäämistä ja merkitystä. Tauot kertomuksen keskellä voivat antavat kuulusteltavalle aikaa miettiä vastauksia paremmin. Tällöin hän ehtii miettiä taktikointia, huijata ja muisti voi värittyä.

Käytännön hyötyjä; kertomus sanasta sanaan tarkemmin kuultavan mukainen, ei muistinvarainen ja poliisin kertomana. Ei keskeytyksiä kertomukseen, voi saada yhtenäisen vastauksen ja ajatus ei katkea, kertooko enemmän tai tarkemmin? Uudelleen kertomana voi tulla myös uusia muistikuvia lisää. Toistosta ei välttämättä ole myöskään haittaa. Silloin voi myös arvioida, onko kertomus sama kuin ensimmäisellä kerralla, huijaako kuulusteltava ja kuinka luottavalta muistijäljet vaikuttavat.

Valmiiksi kirjatut kysymykset voivat nopeuttaa kuulustelun etenemistä ja siten voi saada myös täsmällisiä vastauksia halutussa muodossa. On kuitenkin hyvä olla myös vaihtoehtoisia kysymyksiä, jos kuulustelu ei etene odotetusti. Tutkijana työskennellessä on huomannut, että kuulustelua varten on hyvä olla ainakin omassa mielessä jonkinlainen pääsuunnitelma ja varasuunnitelma, ja etukäteen mietittynä vaihtoehtoisia kysymyksiä, mikäli keskustelu etenee toisin kuin on ajatellut.

10. Videointi

Tutkimuksessa selvisi, että poliisi suorittaa videointia enemmän kuin Rajavartiolaitos ja Puolustusvoimat. Tähän vaikuttaa juttujen laajuus ja juttujen luonne. Poliisin osalta mietimmekin, että voisiko videointia suorittaa enemmän kuulustelujen osalta, varsinkin rikoksesta epäiltyjen kuulustelemisen suhteen? Näin muodostuisi rutiiniksi se, että saadaan lisänäyttöä epäillyn käyttäytymisestä kuulustelussa ja oikeudellista turvaa niin kuultavalle kuin kuulustelijalle.

Rajavartiolaitoksessa ja Puolustusvoimilla juttujen vähäisyys ja tilapäisjärjestelyt tuottavat haasteen videoinnin suhteen. Voisiko olla myös niin, että videointi ei ole vielä osa käytänteitä? Rajavartiolaitoksen tutkija kertoi, että kuulustelu videoidaan, mikäli syyttäjä on erikseen näin pyytänyt. Puolustusvoimien tutkija kertoi, että tilat tuottavat haasteensa videoinnin suhteen, mutta niitä kuitenkin suoritetaan jossain määrin Puolustusvoimissa.

Mielestämme videointi on hyödyllistä oikeusturvan kannalta. Voidaan osoittaa, miten kuulustelu on edennyt, mikäli kuultava väittää toisin. Jälkikäteen voidaan myös osoittaa, että oikeudet ja velvollisuudet on ilmoitettu asianmukaisesti kuultavalle. On nostettava myös mielestämme esille kuulustelut, joissa epäilty ei puhu tai puhuu vähän. Silloin sanattoman viestinnän merkitys voi korostua ja kuulustelua voidaan myöhemmin tulkita tarkemmin.

7.4 Mahdolliset jatkotutkimukset

Yhtenä jatkotutkimuksen kohteena voisi olla Tulli. Sen tutkiminen yhtenä yhteistyöorganisaationa antaisi tutkimukselle tärkeää lisätietoa, joka laajentaisi vertailupohjaa. PTR-yhteistyön näkökulmasta katsottuna Tulli olisi erittäin hyödyllinen jatkotutkimuksen kannalta. Näin saataisiin kaikkien esitutkintaviranomaisten osalta vertailukelpoista tietoa, jota voitaisiin hyödyntää niin työtehtävissä kuin yhteistyön ja koulutuksen kehittämistä ajatellen.

Kuulustelukoulutusta voisi tutkia myös lisää. Kuten tässä tutkimuksessa on jo mainittu, tutkimuksemme on yleiskatsaus kuulustelutoimenpiteiden vertailusta. Jatkotutkimuksella voisi saada tulosten kautta yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia esitutkintaviranomaisten kuulustelukoulutuksen sisällöstä ja samalla voisi arvioida, vastaako koulutus työelämän tarpeita.

Kolmas aiheellinen jatkotutkimuksen kohde voisi olla esitutkintaviranomaisten kuulusteluosaamisen kartoittaminen. Sen voisi käytännössä toteuttaa siten, että seurattaisiin eri esitutkintaviranomaisten kuulusteluja. Näin saataisiin konkreettisesti kartoitettua eri esitutkintaviranomaisten kuulusteluosaamista. Haastatteleamalla saatamme antaa toimistamme kuvan, jonka mukaan pyrimme toimimaan tai meidän oletetaan toimivan. Kuulustelun seuraaminen käytännössä voisi kirkastaa

käsityksiä siitä, miten eri tavoin asiat tosiasiallisesti toteutetaan tai tuoda sellaisia yksityiskohtia esiin, mitkä haastattelemalla saattaa jäädä mainitsematta.

8 LÄHTEET

- Armila, Noora 2021: Poliisien käyttämät kuulustelumenetelmät Suomessa. Poliisiammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/493546/ON_Armila.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Luettu 7.4.2021.
- Ellonen, Erkki, Karstinen, Eija & Nykänen, Veli-Eino, 1996: Kuulustelutaktiikka. Helsinki, Edita.
- Eskola, Jari ja Suoranta Juha. 1998: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere. Vastapaino
Luettavissa: <https://www.ellibslibrary.com/fi/book/978-951-768-035-6>. Luettu 12.10.2021
- Helminen, Klaus & Fredman, Markku & Kanerva, Janne & Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2012: Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki, Talentum.
- Korander, Timo 2021: Poliisiammattikorkeakoulun tutkimus, kehittämis ja innovaatiot kurssimateriaali. Luentotalenne. Katsottu 5.4.2021
- Maaranen, Arttu. 2009: Rikosten esitutkintaan liittyvien toimivaltuussäännösten kehittyminen Rajavartiolaitoksessa 2000-luvulla. Maanpuolustuskorkeakoulu. Kandidaatintutkielma. Luettavissa: <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/104866/SK1044.pdf?sequence=2&isAllowed=y>. Luettu 19.3.2021.
- Mäkelä, Pauli 2015: Poliisiammattikorkeakoulun kuulusteluopin kurssimateriaali. Power-point-diat. Tulostettu 20.1.2020.
- Paaer, Mika 2016: Kuulustelutaito – perusteet kuulustelijan työhön. Poliisiammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö. Arkisto.
- Paajanen, Tiina 2018: Mäkelän kuulustelumallin käyttö Helsingin poliisilaitoksella. Tampere. Poliisiammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö. Luettavissa: <https://www.theseus.fi/handle/10024/158318>. Luettu 3.3.2021.
- Poliisi (AMK) -tutkinto. Opetussuunnitelma Lukuvuodet 2020–2022.
Luettavissa: <https://polamk.fi/documents/25254699/37709942/Poliisi-amk-opetussuunnitelma.pdf/739255c8-04c2-f693-c381-0128bbe13c09/Poliisi-amk-opetussuunnitelma.pdf?t=1602071169979>. Luettu 7.5.2021
- Poliisi, 2021. Luettavissa: <https://poliisi.fi/toimimme-koko-suomessa>. Luettu 12.4.2021.
- Poliisi, Sisä-Suomen poliisilaitos. 2021: haastattelu (22.2.2021)
- Poliisiammattikorkeakoulu, 2021. Sähköpostikeskustelu (30.9.2021).
- Rajavartiolaitos, Kaakkois-Suomen rajavartiosto. 2021: haastattelu (9.2.2021)
- Puolustusvoimat, 2020: Sotilaan käsikirja.

Luettavissa

<https://puolustusvoimat.fi/documents/1948673/2258487/Sotilaan+käsikirja+2020/50d5f534-adfd-8f14-340b-9a340fb5b6b6/Sotilaan+käsikirja+2020.pdf>. Luettu 12.4.2021.

Puolustusvoimat, 2021. Luettavissa: <https://puolustusvoimat.fi/osa-yhteiskuntaa/viranomaisyhteisty>. Luettu 12.4.2021.

Puolustusvoimat, 2021. Luettavissa: <https://puolustusvoimat.fi/tietoa-meista>. Luettu 12.4.2021.

Puolustusvoimat, Pääesikunnan oikeudellinen osasto. 2020: haastattelu (1.12.2020)

Puolustusvoimat, Pääesikunnan oikeudellinen osasto. 2020: haastattelu (4.12.2020)

Raja- ja merivartiokoulu, 2021. Puhelinkeskustelu (7.5.2021).

Rajavartiolaitos, 2021. Luettavissa: <https://raja.fi/etusivu>. Luettu 21.3.2021

Rajavartiolaitos, Kaakkois-suomen rajavartiosto. 2021: haastattelu (9.2.2021)

Rantaeskola, Satu. 2019: Rikos ja rikosprosessi. Warelia Tyrvää-Vammala-Sastamala

Tiittula, Liisa & Ruusuvuori Johanna 2005: Haastattelu, tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere. Vastapaino.

LIITE 1

Opinnäytetyö, Sairanen Niko & Virtanen Aino

Poliisiammattikorkeakoulu 20201C

Kuulustelumenettelytapojen vertailu poliisin, Rajavartiolaitoksen ja Puolustusvoimien välillä.

Tutkimushaastattelun kysymykset:

Koulutus:

1. Minkälaisen kuulustelukoulutuksen olet saanut?

Valmistautuminen:

2. Miten valmistaudut kuulusteluun, kun kuulusteltavana on:
 - a. Rikoksesta epäilty
 - b. Asianomistaja
 - c. Todistaja
3. Kuinka paljon käytät aikaa kuulusteluun valmistautumiseen, kun kyseessä on:
 - a. Lievä rikos
 - b. Törkeä rikos
4. Onko valmistautumisessa muita mukana?

Kuulustelu:

5. Onko kuulusteluja varten käytettävissä erilliset tilat? Millaiset?
6. Miten henkilöt sijoittuvat huoneessa?
7. Miten oikeudet ja velvollisuudet ilmoitetaan kuulusteltavalle?
8. Käydäänkö kuulustelun alussa epävirallinen keskustelu?
9. Missä vaiheessa kuulustelu kirjataan?
10. Videoidaanko kuulusteluja?